

OD SPOPAD DO ZAVEZNIŠTVA CIVILIZACIJ (Klemen Klun)

1. GLOBALIZACIJA IN TEORIJE O SPOPADU CIVILIZACIJ

65

Kljub logiki globalne družbe na začetku XXI. stoletja, ki stavi na prost pretok oseb, blaga in dobrin, na univerzalne vrednote ter liberalno politično kulturo, ki da zmore zaobjeti vse razlike in jih povzeti v enotno, globalno demokratično družbeno ureditev, kjer bodo veljala gesla o enakosti, bratstvu in svobodi, pa pogled bolj od blizu vendarle pokaže, da je človeška družba danes precej bolj kompleksna, kot menijo nekateri teoretiki in politiki: globalizacija in univerzalni standardi še zdaleč niso odpravili z vsemi razlikami in specifičnostmi, ki ločujejo posamezne skupnosti in kulture. Še manj je globalna družba III. tisočletja opravila s predsodki, z nevednostjo in z nepoznavanjem *drugačnosti*, pa naj gre za poznavanje jezika, tradicije, religije, značaja ali zgodovine naših bližnjih. Z univerzalno zavestjo pripadnosti veliki skupnosti narodov, kjer smo *vsi drugačni in vsi enakopravni*, problem *drugačnosti* ni rešen ali odpravljen, pač pa potenciran, saj se posameznik šele v globalnem geo-političnem in družbenem okolju prav zave mnoštva različnih kultur, ki ga obkrožajo; razlik v dojemanju sveta in človeka, ki pa si jih morda le s težavo pojasni ali pa jih pusti zavite v tančico skrivnostnosti, neznanja in nerazumevanja, ki ga sam ne zna prebroditi.

Je pred vrsto vprašanj, na katera sam ni sposoben najti odgovorov. *Kozmopolitska* drža sodobnega razumnika – pa naj gre za kulturnika, politika ali ekonomista – ni posledica oz. rezultat izvrstnega poznavanja številnih kultur in različnih tradicij, ampak prej določene *ignorance* do vsake kulture in izročila ter priseganje na neko abstraktno *občost*, ki potrebuje predvsem *distanco* do vsega, pa naj gre za materin jezik, religijo, izročilo lastnega naroda ali za lokalno tradicijo in identiteto.

Ni naključje, da je kot prvi kozmopolit (in oče te besede) v zgodovini znan grški ciniški filozof Diogen (412–323 pr.n.š.), ki je iz Sinope prišel v Atene, kjer je kot sin očeta Tresiusa, menjalca denarja in bankirja, zaradi goljufije izgnanega iz rodnega mesta, na vprašanje Atencev, od kod prihaja, odgovoril: »Sem državljan sveta!« (gr. *kosmopolites*), kakor nam o tem poroča Diogen Laertski (6:20). Pomembno je vedeti, da je bil kozmopolit Diogen – ki velja tudi za legendarnega zagovornika svobode govora – po filozofski orientaciji pripadnik ciniške šole in učenec cinika Antistenesa v Atenah, ki je zavračala pozitivni pravni red grških mestnih držav ter je izhajala iz notranjih nagibov posameznika, ki da so edino vodilo življenja. Ciniška samozadostnost (gr. *autarkia*) je bila za to filozofsko šolo vir prave svobode, saj so ciniški filozofi trdili, da vsaka pozitivna zakonodaja in pripadnost kaki določeni tradiciji to svobodo krni in jo nesmiselno omejuje. Ciniki so prezirali zakone, pravo, mestne oblasti, lastno narodno ali versko izročilo ter družbene konvencije sploh.

66

Njihovo geslo je bilo: *vsak naj obvlada sam sebe*, kozmopolitsko filozofijo cinikov pa je menda zelo cenil tudi Aleksander Makedonski, saj je videl v njej pomemben element obvladovanja posameznika in njegove univerzalne države. Že Aristotel, Aleksandrov učitelj, je učil, da je najvišje dobro (sreča) nekaj samozadostnega; nekaj, kar si želimo zaradi dobrega samega in ne zaradi česar drugega (prim. *Nikomahova etika* 1097b 6; 1177a 27). Avtarkija je bila cenjena vrлина v stoiški etiki (prim. Diogen Laertski 7:127), pa tudi v neo-platonistični filozofiji (Plotin, *Eneade* 1:4:4). Čisto filozofsko mišljenje je bilo v helenističnih filozofskih šolah definirano kot samozadostna dejavnost, filozof pa je bil človek, ki si sam popolnoma zadošča. Ker je postalo načelo avtarkije (lat. *sufficiens sibi*) tudi integralni del helenistične etike in religije, ni nenavadno, da ga srečamo celo v Novi zavezi (prim. 1 Tim 6,6; Flp 4,11–13; 2 Kor 9,8). Če je ciniška filozofija poudarjala posameznikovo apatijo do bližnjega in javnih zadev, pa je v stoicizmu – in kasneje v krščanstvu – zaslediti močan socialni angažma, ki je pogoj in kriterij posameznikove praktične modrosti.

Iz kontemplacije filozofskih in verskih resnic je potrebno storiti korak k praktičnemu delovanju, ki se posebej odraža prav v skrbi za bližnjega, kakor sta to poudarjali stoiška (univerzalno bratstvo) in krščanska etika (bratstvo v veri). Gesla o kozmopolitski držbi posameznika, ki je razvezan vezi z narodom, določeno tradicijo ali kulturo, ter ki zato lahko nastopa kot navidežno svoboden individuum, so bila kasneje aktualna tudi npr. v delavskem gibanju XIX. stoletja, ki je kozmopolitsko držbo delavskega razreda (»Proletarci vseh dežel, združite se!«) razumelo kot novo kulturno in družbeno stvarnost, v kateri bo razredna pripadnost zamenjala pripadnost naciji, religiji ali civilizaciji.

V hebrejski Bibliji je problem multikulture in večjezične družbe, v kateri ni več »skupnega jezika,« predstavljen v sloviti zgodbi o babilonskem stolpu (1 Mz 11,1–9). Po biblični legendi je imela prej »vsa zemlja en sam jezik in isto govorico«, ko pa so se ljudje domislili zidanja stolpa, »katerega vrh naj sega do neba«, je sam bog stopil iz nebes in si ogledal, kaj počnejo človeški otroci. »Glej, eno ljudstvo so in vsi imajo en jezik, in to je šele začetek njihovega dela. Zdaj jih ne bo nič več zadržalo; kar koli bodo hoteli, bodo naredili. Dajmo, stopimo dol in tam zmešajmo njihov jezik, da ne bodo več razumeli govorice drug drugega! In Gospod jih je razkropil od tam po vsej zemlji in nehali so zidati mesto. Zato se je mesto imenovalo Babel, ker je tam Gospod zmešal jezik vse zemlje in od tam jih je razkropil po vsej zemlji.«¹

67

Priseganje na globalno stvarnost in globalno družbo torej – tako nekoč kot tudi danes – ne predpostavlja poznavanja vseh delcev (beri: kultur oz. civilizacij) iz katerih je takšna stvarnost sestavljena; nasprotno, v določenem smislu zahteva pravzaprav ignoranco do vseh tradicij, vključno z lastno. Takšna nevednost more tedaj posledično pripeljati do slabe kompetentnosti v dialogu z drugimi,

¹ Judovska rabinska literatura pozna vrsto zanimivih razlag zgodbe o pomešanju jezikov, ključni razlog božje jeze pa razlagalci vidijo v človekovem upor u bogu. Nek judovski midraš pozna npr. takšno razlago: »Bog nima nobene pravice pridržati si gornji svet zase, nižji svet pa prepusti človeku. Zgradili si bomo stolp, na vrh katerega bomo postavili malika z mečem v roki, da bo videti, kot da smo z bogom začeli vojno« (*Gen. Raba* 38:7). Graditev stolpa je torej moč razumeti kot napoved vojne bogu, gradnja pa je po judovski legendi (*Knjiga jubilejev* 10) trajala 43 let. Stolp je bil menda tako visok, da so ob koncu potrebovali kar leto dni, da so dostavili gradivo v najvišje nadstropje. Po judovskih legendah so prej vsi ljudje govorili hebrejsko, po pomešanju jezikov pa se niso več razumeli in zato stolpa niso mogli dokončati. Judovski filozof Filon iz Aleksandrije je na zgodbo o Babilonskem stolpu gledal tudi kot na upor redu v družbi, saj sta po njegovem mnenju tako malikovanje zlatega teleta kot zidanje babilonskega stolpa korenini vsega družbenega zla in anarhije.

pa tudi do nepristne in neprepričljive identitete kozmopolitskega misleca ali politika samega. Prav zaradi ignorance (pri tem omenimo npr. nedavni odnos dela ameriške javnosti in politike do islama) prihaja do posebej močne vloge različnih predsodkov in stereotipov, nam neznano kulturo pa se razglasi za barbarsko, necivilizirano ali vsaj nedemokratično.

Ni torej nenavadno, če se v takšnem miselnem kontekstu porajajo teorije o več- in manjvrednih kulturah; o civiliziranih in neciviliziranih tradicijah in o dolžnosti civiliziranih, da civilizirajo necivilizirane, ter celo o pravici t. i. demokratičnih držav, da standarde demokratičnosti dvigujejo tudi druge. Mar predpostavlja pojem globalne zavesti tudi globalno odgovornost? In če, mar globalna odgovornost potem predpostavlja tudi globalno oblast in neomejeno suverenost? Izhaja iz takšne zavesti tudi dolžnost braniti globalne standarde in deliti ukor tistemu in tistim, ki vztrajajo v lastni partikularni, neglobalizirani drži? Drugače povedano: sta globalna kultura in zakon globalizacije ponudba ali obveznost? Sta opciji ali nuja, ki ju mora sprejeti vsak, če naj postane akter globalizirane stvarnosti? Globalizacija je pogosto le drugo ime za *westernizacijo*; za vnašanje zahodnih standardov v nezahodne kulture, pa naj gre za načela liberalne ekonomije, človekovih pravic (islam ima lastno tradicijo na tem področju, ki ni identična z Zahodno, razsvetljensko), enakopravnost veroizpovedi (ki je mogoča samo v akonfesionalni družbi), vladavino prava ali za vprašanje demokracije oz. upravljanja z državo in z javnimi zadevami.

68

Če torej enakost vseh (ljudi, narodov, civilizacij) in globalno fuzijo razumemo kot *zahtevo* in ne kot *opcijo*, ter če tistega, ki je *enak* in *globaliziran* razumemo z večjo mero simpatije in razumevanja kot onega, ki to ni (kajpak nam, ki smo *enaki* in *globalizirani*, drugače niti ni mogoče razmišljati), potem nismo daleč od ideje, da bi naša spoznanja o koristnosti univerzalizirane družbe in blagodejnih učinkih globalizacije drugim diskretno vsilili. Zahodna družba ima danes več institucij, ki so primerne za kaj takega in ki to dejansko že počnejo. Logika takšne logike je podobna tisti, ki jo poznamo npr. iz zgodb o krščanskih misijonarjih v tretjem svetu: če je krščanstvo nekaj dobrega in če je kdo, ki tega ne želi ali ne more sprejeti, potem je dolžnost, da misijonar v imenu takšnega *dobrega* trmoglavega pogana opomni, da se z zavračanjem *dobrega* sam definira kot nekaj – *slabega*.

Njegovo nekrščansko stališče postane tedaj nekaj, kar ni zgolj v nasprotju s krščanstvom, ampak z *dobrim* oz. z etiko samo. Med dobrim in zlim pa ne

more biti sprave ali dialoga, ampak zgolj konflikt in spor. *Moja hipoteza je, da temeljni viri sporov v sodobnem svetu ne bodo več predvsem ideološke in gospodarske narave. Temeljna ločnica med ljudmi in ključni vir sporov bo zdaj kulturne narave. Nacionalna država bo sicer ostala najmočnejši faktor mednarodnih odnosov, ključni spori globalne politike pa se bodo preselili na polje narodov in med različne civilizacije. Globalni politiki bodo gospodovali spopadi med različnimi civilizacijami. Ločnica med civilizacijami bo postala bojna črta prihodnosti*, je leta 1993 zapisal harvardski profesor Samuel P. Huntington² in s tem odprl plaz razprav na našo gornjo dilemo, ki so jo dogodki po 11. septembru 2001 še podžgali in deloma aktualizirali. *Spopad med civilizacijami predstavlja zadnjo fazo v evoluciji sporov v sodobnem svetu. Doslej, po westfalskem miru in več kot poldrugo stoletje po tem, ko je bil vzpostavljen sodobni sistem mednarodnih odnosov, so bili spopadi v zahodnem svetu predvsem spori med vladarji, absolutnimi ali ustavnimi monarhi, ki so želeli razširiti svoje države, državne službe, okrepiti svojo vojaško in gospodarsko moč, zlasti pa si povečati ozemlje, ki so mu vladali. Doslej smo poznali, ugotavlja avtor, predvsem državljanske vojne na Zahodu (dve svetovni vojni, hladna vojna), zdaj pa bo težišče mednarodnih odnosov na relaciji Zahod in nezahodne civilizacije. »Civilizacijo« Huntington razume kot kulturno entiteto ter jo definira kot najvišjo obliko združevanja narodov ter najširšo raven kulturne identitete ljudi. Definirati jo je mogoče s skupnimi objektivnimi elementi, kot so jezik, zgodovina, religija, običaji in institucije, ali pa na subjektivni način, glede na identifikacijo ljudi. Če je Arnold Toynbee (1889–1975) še govoril o enainvajsetih civilizacijah,³ jih Huntington našteva osem: zahodno civilizacijo, konfucijansko, japonsko, islamsko, hindujsko, slovansko-pravoslavno, latinsko-ameriško in morda še afriško civilizacijo. Kot ene od razlogov za konflikte med civilizacijami avtor našteva:*

² S. P. Huntington: »The Clash Of Civilizations«, *Foreign Affairs*, 72/3 (1993). Ugledno revijo izdaja ameriški Svet za mednarodne odnose (*Council on Foreign Relations*), ustanovljen 1921, ki je eden od ključnih neodvisnih centrov za razmišljanje o ameriški zunanji politiki. Profesor Huntington (roj. 1927) je svojo hipotezo iz članka leta 1996 obširneje prikazal v knjigi *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*, Simon and Schuster, London. Slovenski prevod knjige je izšel leta 2005.

³ Sloviti britanski zgodovinar v svojem temeljnem delu *A Study of History* (1961), ki obsega 12 knjig in velja za najboljše znanstveni spis v angleškem jeziku, našteva sledeče civilizacije: egipčansko, andsko, kitajsko, krečansko, sumersko, majsko, indsko, hetitsko, helensko, zahodno, pravoslavno (Rusija in druge dežele), daljnevzhodno (Koreja, Japonska), iransko, arabsko, hindujsko, mehiško, jukateško in babilonsko civilizacijo. Nekatere civilizacije ima avtor za zamlrle (sirska, skandinavska), druge pa za izključene (civilizacije Eskimov, nomadov, Polinezijcev).

– Razlike med civilizacijami so realne in bistvene; pripadniki različnih civilizacij imajo različne poglede na vprašanje odnosov med bogom in človekom; na vprašanje odnosa med posamezniki v skupnosti, na odnose v družini ter na vprašanje pravic in svoboščin. V različnih civilizacijah različno razumejo avtoriteto, enakost, svobodo in hierarhijo – vse kar je *precej pomembnejše od razlik na področju političnih ideologij in ureditev*. Avtor je sicer prepričan, da *razlike še ne pomenijo sporov, spori pa še ne nasilja*, vendarle pa nas zgodovina uči, da so prav takšne razlike med civilizacijami generirale spore in nasilje.

– Zaradi procesov globalizacije je stopnja interakcije med različnimi civilizacijami vse večja, takšen stik pa sproža tako občutek samozavedanja in okrepljene procese identifikacije kakor tudi zavest o obstoju razlik in o drugačnih filozofijah in praksah.

– Tretji razlog je v gospodarski modernizaciji in v socialnih spremembah, ki so ljudi ločile od tradicionalnih lokalnih identitet, pa tudi državo samo so takšne spremembe razbremenile naloge nosilca in vira identitet. Zato so v prazno mesto vskočile religije, vključno s fundamentalističnimi gibanji, pa naj gre za krščansko, judovsko, budistično, hindujsko ali muslimansko okolje. Ljudje v takšnih gibanjih so zvečine mladi, izobraženi in zavzeti, ki so postali pomemben dejavnik pri *desekularizaciji sveta*. Prav *povratek boga in obujena religioznost* sta potem, kot nadomestek odsotnim civilnim formam, služili kot temelj novih identitet.

– Četrti razlog Huntington vidi v dvojni vlogi Zahoda: najprej Zahoda, ki je na vrhuncu svoje moči, potem pa Zahoda, ki prav s svojo močjo in samozavestjo kliče druge, nezahodne civilizacije k podobni samozavesti, moči in ekspanziji. Zanimivo je, da so nekoč med elito nezahodnih civilizacij prevladovali tisti, ki so študirali na Zahodu (gospodarstveniki, vojska, državna uprava, univerze, inženirji) in so tako na Vzhod posredno prinašali tudi zahodne vrednote. Danes pa se Vzhod srečuje z drugačnimi procesi: vse manj je elite, ki bi se šolala v Evropi ali v ZDA, po drugi strani pa je na Vzhodu zaznati okrepljen vpliv popularne kulture Zahoda (zlasti ZDA).

– Peti razlog avtor vidi v čedalje manjših možnostih kompromisa med različnimi vrednotami na globalni ravni. Bolj kot razlike v političnih in ekonomskih sistemih so postale ključne razlike v ideoloških in razrednih vprašanjih (»Na čigavi strani si?«), v konfliktu civilizacij pa je danes ključno vpra-

šanje »Kdo si?«. Napačen odgovor na to vprašanje je mnoge v Bosni, v Sudanu ali na Kavkazu stal krogle v glavo. Spraševanje po civilizacijski in verski pripadnosti je danes očitno še bolj ključno od spraševanja po etnični pripadnosti: *mogoče je biti Francoz in Arabec hkrati, ni pa mogoče biti hkrati kristjan in musliman.*

– Naposled pa je razlog za medcivilizacijsko konfliktnost tudi v krepitvi ekonomskega regionalizma oz. v krepitvi regionalnih trgov, ki posredno krepijo tudi zavest civilizacijske pripadnosti (npr. EU, NAFTA, ASEAN).

Spopad civilizacij se po avtorjem mnenju torej odvija na dveh ravneh: na mikroravni imamo različne skupine, pogosto tudi ekstremistične, ki si želijo prevlade in moči. Na makroravni pa govorimo o konfliktnosti med državami različni civilizacijskih sfer, vključno z njihovimi ekonomijami in vojaško močjo, ki si želijo prevlade v globalnem prostoru ter v mednarodnih institucijah. Glede ločnice med civilizacijami Huntington omenja, da ta zdaj zamenjuje stare ločnice med politikami in ideologijami iz časov hladne vojne, ko je tradicionalno delitev med zaveznike ZDA in Zahoda na eni ter Sovjetske zveze na drugi strani zamenjalo ločevanje med krščanskim in muslimanskim svetom. Tudi stare meje med zahodnim in vzhodnim krščanstvom, ki so zaznamovale stoletno zgodovino Evrope, so danes presežene in nerelevantne, kakor so zastarele tudi tradicionalne delitve na dežele habsburške krone, otomanskega cesarstva ali na katoliške in protestantske dežele. Zgodovino ločnice med Zahodom in islamom, ki je po Huntingtonovem mnenju ključna ločnica sodobne politike in razumevanja sveta, harvardski profesor postavlja v kontekst evropske srednjeveške zgodovine in v tradicijo spopadov med muslimanskimi in »krščanskimi«
71 vojskami. *Z obeh strani, tako z islamske kot z zahodne, se zdi, da gre za spopad civilizacij*, ki pa ima vrsto nians in regionalnih značilnosti (naj gre za Balkan, Sudan, Nigerijo ali pa Kavkaz). Tako v Evropi kot v Aziji in Afriki je zaslediti medcivilizacijsko ločnico, hkrati pa tudi okrepljeno solidarnost pripadnikov iste civilizacije vis-a-vis drugim. Avtor ugotavlja, da je bila prva sodobna medcivilizacijska vojna zalivska vojna (1991), ko so ugledni predstavniki arabskega sveta izjavljali, da *to ni vojna zoper Irak, ampak vojna Zahoda proti islamu* (npr. dekan islamske fakultete iz Meke).

Tudi tedanji duhovni vodja Irana, ajatola Ali Khamnei je tedaj pozval na sveto vojno proti Zahodu: *Boj proti Američanom je jihad, in vsak, ki bo v tej vojni padel, bo mučenik.* Tudi tedanji jordanški kralj Husein je takrat izjavil: *To je*

vojna proti Arabcem in muslimanom, ne le zoper Irak. Za spopad civilizacij je značilno, da je to spopad dvojnih standardov: nekaj zahtevaš zase in za dežele iz lastne civilizacijske sfere, na druge civilizacije pa se aplicira popolnoma drugačne standarde, kar avtor podkrepi z vrsto primeri iz sodobne zgodovine.

Zahod je zdaj v vojni proti vsem ostalim (*The West versus the Rest*), med drugim tudi zato, ker je prepričan, da je na vrhuncu svoje civilizacijske moči. Amerika je po razpadu Sovjetske zveze ostala edina svetovna velesila, spopadi med državami na Zahodu praktično ne obstajajo več, vojaška moč Zahoda (NATO) pa se zdi absolutna in praktično nepremagljiva. Za razliko od drugih delov sveta je Zahod ekonomsko preskrbljen, na politični ravni pa je njegovo dominacijo čutiti daleč na Vzhod in na Jug. O globalnih zadevah odločajo direktorati ameriškega, britanskega, nemškega ali francoskega zunanjega ministrstva in velika podjetja zahodnih sil, ki pa so, kljub medsebojni konkurenčnosti, v nastopanju na Vzhodu ali Jugu nenavadno solidarna in medsebojno usklajena.

72

Interesi Zahoda, ki jih kot prioritete razglasi Varnostni svet OZN ali Mednarodni denarni sklad (IMF), so razglašeni kot prioritete *mednarodne skupnosti* – torej kot globalna, obča stališča, sam izraz »mednarodna skupnost« pa je postal kar evfemizem za globalno legitimacijo interesov ZDA in drugih zahodnih centrov moči. Zahod se torej sam ne razume kot Zahod, ampak kot globalna stvarnost; ne kot »mi,« pač pa kot »vsi«. Prav dominacija sil Zahoda v Varnostnem svetu OZN (ZDA, Francija, V. Britanija) je po avtorjevem mnenju bistven faktor legitimizacije uporabe nasilja Zahoda, o čemer avtor navaja več konkretnih primerov. *Zahod dejansko upravlja z mednarodnimi institucijami, z vojaško močjo in ekonomskimi viri na tak način, da lahko še naprej uveljavlja svojo vodilno vlogo, ščiti lastne interese ter promovira zahodne politične in ekonomske vrednote. Zahod svojo prevlado običajno utemeljuje na logiki, da je Zahodna civilizacija pravzaprav univerzalna civilizacija – primerna za vse in najboljša – »obča civilizacija«.* Zahod se ob tem ne zaveda, da se številne temeljne vrednote zahodnih družb bistveno razlikujejo od principov, ki veljajo drugod, pa naj gre za individualizem, liberalizem, pojmovanje ustave, človekovih pravic, enakosti, svobode, vladavine prava, demokracije, svobodnega trga ali ločitve cerkve in države – vse to je kulturam, ki jih zaznamujejo islam, budizem, hinduizem, konfucianstvo in celo v pravoslavnem svetu nekaj tujega.

Nič čudnega ni, če druge civilizacije ekspanzijo Zahoda razumejo tudi kot *imperializem človekovih pravic*, kot tudi to, da se takšnemu imperializmu druge kulture upirajo z okrepljeno samozavestjo in z izpostavljanjem lastnih standardov pravičnosti ter z lastnim pojmovanjem človeka in njegovega smisla.

Že samo dejstvo, da obstaja nekakšna »univerzalna civilizacija,« je produkt zahodnega mišljenja, in je v celoti v nasprotju s partikularizmom večine azijskih družb in z njihovim poudarjanjem tega, kar posamezno družbo ločuje od druge. Avtor poudarja, da je pravzaprav tudi demokracija v nezahodnih državah v bistvu produkt Zahoda in njegovega kolonializma, zato ne preseneča, če Zahod ostro nastopa proti vsem nedemokratskim državam (npr. S. Koreja, Mnjamar), ki se upirajo zahodnim vrednotam in institucijam. Da modernizaciji, toda ne Zahodu, pogosto odgovarjajo voditelji nezahodnih držav. Posebno poglavje teorije o spopadu civilizacij oziroma dokaz pravičnih hipotez Samuela Huntingtona je posvečeno deželam, razpetim med več civilizacij (The Torn Countries), kakor npr. bivši Sovjetska zveza in Jugoslavija.

Za takšne dežele velja, da si želijo njihovi voditelji prikazati, da pripadajo zahodnemu okolju, toda dejansko je kultura in tradicija takšnih dežel nezahodna. Značilen takšen primer je Turčija, ugotavlja avtor, ki je leta 1993 napovedal, da Turčija ne po nikdar postala članica EU. Podobno civilizacijsko razdvojenost najde avtor tudi v Mehiki, Rusiji in drugje. Naša razprava ne želi zagovarjati antagonizmov med civilizacijami, pač pa predlaga hipoteze možnega razvoja v prihodnosti. Potrebno je preučiti možnosti takšnih hipotez za zahodno civilizacijo. Na kratki rok je vsekakor nujno, da Zahod okrepi sodelovanje in enotnost znotraj lastnega civilizacijskega okolja, posebej med Evropo in Severno Ameriko, ter da v zahodni krog vključi tudi okolja v vzhodni Evropi in v Latinski Ameriki, ki prav tako težijo k Zahodu. Prav tako je potrebno, da Zahod okrepi svoje odnose z Rusijo in Japonsko ter da preprečuje lokalne medcivilizacijske konflikte in eskalacije. Dalje je smiselno zaježiti ekspanzijo vojaške moči konfucijanskih in muslimanskih držav, zaustaviti pretirano krčenje vojaških sposobnosti Zahoda ter ostati vojaško navzoč v vzhodni in jugovzhodni Aziji. Smiselno je ugotoviti in izkoristiti razlike med konfucijansko in muslimansko civilizacijo ter podpirati tiste kulture, ki simpatizirajo z Zahodom in z njegovimi vrednotami ter interesi. Potrebno je okrepiti mednarodne institucije, ki izražajo legitimne interese Zahoda, ter promovirati vključevanje nezahodnih držav v takšne institucije. Posebej značilna je tale Huntingtonova misel: Zahodna civilizacija je hkrati Zahodna in moderna. Ne-

zahodne civilizacije pa so si brez pomoči Zahoda želele postati moderne. Do danes je samo Japonski uspelo kaj takega. Nezahodne civilizacije bodo tudi v prihodnje nadaljevale s pridobivanjem bogastva, tehnologije, sposobnosti, strojev in orožja, da bi tako dokazale svojo »modernost«. Prav tako bodo svojo tradicijo in vrednote poskušale spraviti z modernostjo, njihova vojaška in ekonomska moč vis-a-vis Zahodu pa se bo krepila. Zahod bo torej v težavnem položaju: opraviti bo imel s civilizacijami, ki se mu tehnološko in gospodarsko tesno približujejo, toda na ravni vrednot in interesov ostajajo bistveno različne od Zahoda. To bo Zahodu narekovalo, da vzdržuje svojo gospodarsko in vojaško moč v teh kulturah, da bi tako najbolj učinkovito zaščitil svoje interese pred drugimi civilizacijami. Prav tako pa bo takšen položaj od Zahoda narekoval tudi poglobljeno prizadevanje za razumevanje temeljnih verskih in filozofskih postavk, na katerih stojijo druge civilizacije ter tega, kako in kje vidijo svoje interese ljudje drugih civilizacij. Potreben bo napor za definiranje skupnih elementov med zahodno in drugimi civilizacijami. V bližnji prihodnosti ne bo prišlo do nikakršne univerzalne civilizacije, ampak se bodo različne civilizacije še naprej soočale z vprašanjem, kako živeti skupaj.

74

Prav iskanje odgovorov na vprašanje »Kako živeti skupaj?« bo po avtorjevem mnenju ključni imperativ strateških in družbeno-političnih pa tudi filozofskih analiz v prihodnosti, pri čemer je za naš, zahodni oz. sredozemski kulturni prostor, posebej aktualno razmišljanje o sožitju z islamom, ki postaja vse pomembnejši faktor globalne politike in kulture. Že v okviru konteksta mono-teističnih religij oz. kultur judovstva, krščanstva in islama prihaja do številnih medcivilizacijskih konfliktov in napetosti, pri čemer se religioznim komponentam vedno doda še določeno nacionalno, politično, gospodarsko ali ideološko dimenzijo, h katerim se v zadnjem času redno doda še vprašanja terorizma, stopnje razvoja demokracije, spoštovanja človekovih pravic, tržno gospodarstvo ipd., kar odnose med zahodno in islamsko civilizacijo dodatno zaplete in problematizira.

K temu velja dodati tudi dejstvo relativno slabega poznavanja tradicij bližnjega, kar velja tako za poznavanje Zahoda na islamski strani kot za določeno ignoranco do islama na Zahodu, ki religijo milijarde ljudi prepogosto povezuje zgolj s terorističnimi dejanji nekaj muslimanskih skrajnežev, ne pa s kompleksno tradicijo Mohamedove religije, Korana in muslimanske tradicije, katere bistveni – in nam manj poznani – del so tudi humanizem, pravna filozofija, znanost, dialog z religijami *Knjige* (tj. z Judi in s kristjani), prizadevanje za

socialno pravičnost, skrb za politična, kulturna in celo ekološka vprašanja. V vrsti avtorjev,⁴ ki se s problemom sožitja oz. konfliktov med civilizacijami ukvarjajo kot politologi, družboslovci, strategji ali futuristi, je danes opaziti prevladujoč vpliv tistih, ki se težam o nujnosti konflikta in spora med različnimi kulturami izogibajo ter zastopajo zahtevnejšo metodo dialoga, razumevanja in predvsem spoznavanja drug drugega. Takšnim analitikom se pridružujejo tudi modri in daljnovidni politiki ter državniki, ki razumejo lastno odgovornost do globalne prihodnosti drugače kot črnogledi teoretiki konflikta in nasilja ter kot tisti omejeni politični naivneži, ki stavijo na boj in na sovražstvo kot na ključna elementa odnosov v družbi. Zato ne preseneča, da je na teorije o nujnosti spora med civilizacijami svoj odgovor kmalu pripravila ne le akademska javnost in del politične elite, ampak kar sama OZN, ki je razglasila leto dialoga med civilizacijami, leta 2005 pa objavila strategijo zavezništva med civilizacijami.

Na teze o spopadu civilizacij se je 28. junija 1999 v predavanju v Oxfordu odzval Generalni sekretar Annan, ki je povedal, »da si mora sleherni občutljiv človek želeči, da se kaj takega ne bi zgodilo. Posebej si tega želijo muslimanski voditelji. Septembra lansko leto /1998/ je voditelj neke muslimanske dežele, ki zna gledati v prihodnost, iranski predsednik Mohamed Khatami, na Generalni skupščini OZN povedal nekaj besed, ki si jih velja zapomniti. Rekel je: »Islamska revolucija iranskega ljudstva kliče k dialogu med civilizacijami in kulturami, ne pa k spopadu med njimi.« Na njegovo sugestijo se je potem generalna skupščina odločila, da bo leto 2001 razglasila za leto dialoga med civilizacijami v okviru Združenih narodov. Iranski predsednik je v govoru na sedežu OZN 21. septembra 1998 pozval vse države članice k dialogu o temeljnih postavkah sodobnih družb, kar je bil v danem političnem trenutku zelo hladnih odnosov med Iranom, Zahodom in ZDA pomemben politični korak tedanjega iranskega predsednika, sicer filozofa, ki je s takšno pobudo poskušal odpreti prostor dialoga ter vanj vključiti tudi iranske proreformne izobražence.

⁴ Tu omenimo vsaj še Alvina Tofflerja, ameriškega futurologa in družbenega teoretika (roj. 1928), ki trdi, da v času po koncu hladne vojne ne moremo več govoriti o kakem svetovnem redu, saj ni več velikih političnih avtoritet, pač pa je veliko groženj in izzivov, na katere ni poenotenega odgovora. Med takšne grožnje Toffler prišteva nacionalizme, sektaštvo, nove mednarodne sile, ki niso več države, pač pa multinacionalke in tehnološki centri. Vlogo naroda bodo po njegovem mnenju postopno zamenjale različne internetne skupnosti in subkulture (»fluidne organizacije«). Po Tofflerjevem mnenju bo sodobni konflikt civilizacij drugačen od tistega, ki ga opisuje Huntington. Po njegovem bo šlo za spopad med tistimi, ki imajo znanje in tehnologijo, ter onimi, ki tega nimajo. Spopad imenuje »vojna za znanje« ali tudi »vojna za informacije in tehnologijo«.

2. DIALOG MED CIVILIZACIJAMI

Že bivši ameriški predsednik J. Carter je leta 1994 v knjigi *The Missing Dimensions of Statecraft* ugotovil, da mora sodobna politika priznati »naraščajočo moč religiozne komponente pri prizadevanjih za mir in razvoj, tako na formalni kot na neformalni ravni. Pri promociji miru in pravičnosti je smiselno sodelovati z verskimi voditelji in skupnostmi«. Graditev mostov med civilizacijami in verskimi skupnostmi je postala imperativ sodobne politike. Na to je že ob začetku svojega mandata začel opozarjati tudi Generalni sekretar OZN Kofi Annan, posebej pa je postalo takšno opozarjanje smiselno po 11. septembru 2001, ko se je zdelo, da so se hkrati z newyorškima dvojčkoma porušili tudi mostovi med Zahodom in islamskim svetom. Izhajajoč iz kulturne, verske in civilizacijske pluralnosti je UNESCO leto 2000 razglasil za *Mednarodno leto kulture miru* ter tako smiselno utrl pot ideji OZN, ki je leto 2001 razglasila za *Leto dialoga med civilizacijami*. UNESCO je sicer že leta 1998 izdal *Poročilo o vlogi religije pri promociji kulture miru*, ki jo je podpisalo že nešteto institucij in vplivnih posameznikov.

76

Sicer je UNESCO pripravil vrsto razprav, konferenc in regionalnih posvetovanj na temo medkulturnega, medverskega in medcivilizacijskega dialoga ter tako pripravil primerno platformo za podobno pobudo Združenih narodov. Med postavkami strategije UNESCO 2002–2007 je več programskih točk, ki se tičejo medkulturnega dialoga, poudarjanja zavesti o kulturni in civilizacijski raznolikosti ter iskanju skupnih etičnih norm.

a) Resolucija Generalne skupščine OZN o dialogu med civilizacijami

4. novembra 1998 je torej Generalna skupščina OZN sklenila, da bo leto 2001 posebej posvečeno⁵ prav vprašanju dialoga med civilizacijami. Na svojem 56. splošnem zasedanju (43. plenarna seja) 9. novembra 2001 je Generalna skupščina OZN sprejela Resolucijo o dialogu med civilizacijami (*Global Agenda for Dialogue among Civilizations*). Ta se v preambuli sklicuje na resolucije s podobno vsebino (res. 53/22 z dne 4. novembra 1998; res. 54/113 z dne 10. decembra 1999 in res. z dne 13. novembra 2000), potem pa našteje nekaj temeljnih izhodišč in ključnih postavk.

Najprej dejstvo, da že sama Ustanovna listina OZN poudarja pomen dialoga med narodi in civilizacijami, pri čemer izhaja iz načela enakih pravic vseh

narodov ter iz prepovedi vsakršne diskriminacije, kar je pogoj za vsak dialog. Potem poudarja načelo prepovedi rabe sile in grožnje in pa dejstvo, da so države članice OZN zavezane Splošni deklaraciji o človekovih pravicah (1948) kot »skupnemu standardu vseh ljudstev in narodov ter kot viru navdiha za nadaljnjo promocijo in zaščito človekovih pravic in svoboščin«. Preambula poudarja različnost človeške družbe, ki jo lahko dialog še obogati, kljub neštetim konfliktom pa zgodovina priča tudi o »konstruktivnih interakcijah« med različnimi družbami in kulturami.

Temelj dialoga je prav zavest skupne pripadnosti človeški družini in skupnim vrednotam človečnosti; »skupni dosežki civilizacije pa predstavljajo skupno dediščino vsega človeštva«. Deklaracija OZN ob tretjem tisočletju (8. september 2000) poudarja pomen tolerance kot ene temeljnih vrednot 21. stoletja.

Bistvo sporočila Resolucija definira takole: »Dialog med civilizacijami je proces, ki poteka med civilizacijami in znotraj le-teh ter je utemeljen na vsesplošni volji po učenju, odkrivanju in raziskovanju domnev, splošno sprejetih predstav in temeljnih vrednot ter na dialoški integraciji teh spoznanj« (1. člen). Po mnenju Generalne skupščine ima tako definiran dialog predvsem naslednje cilje:

- promocijo vključevanja, enakosti, enakopravnosti, pravičnosti, tolerance in izmenjave mnenj;
- krepitev medsebojnega razumevanja in spoštovanja;
- medsebojno bogatitev in razširjanje obzorij o modrosti različnih civilizacij;

⁵ Spomnimo naj, da je bilo prvo leto s posebno prioriteto, ki ga je razglasila Generalna skupščina OZN, leto 1960 (leto beguncev), sledila pa so mu še številna druga tematska obdobja. Leto 1961 je bilo posvečeno zdravju, leto 1965 mednarodnemu sodelovanju, leto 1967 je bilo leto turizma, 1968 leto človekovih pravic, 1970 je bilo leto izobraževanja, 1971 leto boja proti rasizmu, leto 1975 mednarodno leto žensk, leto 1978 pa leto boja proti apartheidu. Leto 1979 je bilo leto otroka, 1981 leto invalidov, leto 1982 pa mednarodno leto sankcij zoper Južno Afriko. Leto 1983 je bilo posvečeno komunikacijam, leto 1985 mladini, leto 1986 je bilo leto miru, leto 1987 je bilo posvečeno beguncem, 1990. pa pismenosti. Leto 1993 je bilo razglašeno skrbni za avtohtona ljudstva, leto 1994 pa je bilo leto družine in leto športa. Leto 1995 je bilo leto tolerance, leto 1996 leto boja proti revščini, leto 1999 pa leto skrbi za ostarele. 2000 je bilo leto miru, 2001 leto prostovoljcev (ter dialoga med civilizacijami), 2002 leto gora in ekoturizma, leto 2003 pa leto sveže vode. Zanimivo je, da je leto 2005 razglašeno za mednarodno leto mikrokreditov: pomenu kreditiranja pri odpravi revščine (Res. 28/1998), desetletje 1997 do 2006 pa velja za obdobje boja proti revščini. Leto 2006 je tudi leto boja proti širjenju puščav.

- identifikacijo in promocijo skupnih temeljev dialoga ter skupne odzive na skupne izzive, tako kar se tiče vrednot kot tudi človekovih pravic in dosežkov na različnih področjih;
- promocija in zaščita človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter krepitev zavesti o univerzalnih temeljih človekovih pravic;
- krepitev razumevanja univerzalnih etičnih standardov in občečloveških vrednot;
- krepitev spoštovanja kulturne raznolikosti in dediščin različnih kultur (2. člen).

Deklaracija izhaja iz skupne vere držav članic OZN v temeljne človekove pravice; v dostojanstvo in neprecenljivo vrednost človeške osebe; v enakopravnost med spoloma ter v enakost vseh ljudstev, naj bodo majhna ali velika. Dalje izhaja iz zaveze, dane v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah, pa tudi iz načela pravičnosti in spoštovanja mednarodnega prava ter iz spoštovanja kulturne raznolikosti.

78

Prav tako izhaja tudi iz spoštovanja pravice vsake civilizacije in naroda po ohranjanju in razširjanju lastne dediščine in izročila. Deklaracija poudarja pomen načela komunikacije in medsebojnega razumevanja, kar je pogoj vsake promocije skupnih vrednot, seveda upošteva specifična osebna, lokalna, narodna in mednarodna okolja (3. člen). V 4. členu govori o področjih, na katerih je dialog med civilizacijami še posebej pomemben. Najprej gre za polje promocije zaupanja na lokalnih, nacionalnih in mednarodnih ravneh; potem za krepitev medsebojnega dialoga in razumevanja, pa naj gre za socialne skupine, kulture, civilizacije ali religije, pri čemer imajo nenadomestljivo mesto izobraževalni sistemi, znanost in tehnologija, še posebej komunikacijska.

Pomembno je tudi področje boja proti terorizmu in skupna skrb za splošno varnost, pa tudi področje univerzalne promocije človekovih pravic in etičnih standardov. Glede participacije v tako definiranem dialogu 5. člen poudarja, da gre tu najprej za ljudstva vseh civilizacij (zanimivo je, da pojma »civilizacija« Deklaracija nikjer ne definira),⁶ posebej pa za mislece, znanstvenike, razisko-

⁶ Glede definicije izraza »civilizacija« velja izhajati iz latinskega *civis*, ki pomeni meščana, prebivalca mesta. V tem smislu je civilizacija – trdi klasična teorija – povsod tam, kjer obstajajo mesta

valce, pisatelje, umetnike, kulturne delavce, predstavnike medijev in posebej za mlade, ki imajo »pri promociji dialoga posebej pomembno vlogo«. Dalje so h globalnemu dialogu povabljeni tudi predstavniki civilne družbe in nevladnih organizacij (NGO). Posebej pomemben je poziv v 6. členu, ki predlaga vladam vseh držav »promocijo in krepitev medcivilizacijskega dialoga,« kar priporoča tudi regionalnim in različnim mednarodnim organizacijam (7. člen). V 8. členu je poudarjena vloga medijev, v 9. pa se OZN sama zavezuje k delu za dialog in razumevanje.

Ključni del Resolucije pa predstavlja točka B (»aksijski načrt«), kjer so navedene aktivnosti v okviru globalnega dialoga, h katerim so povabljeni vsi zgoraj naštetih akterji:

- krepitev in spodbujanje interakcij in izmenjav, posebej med razumniki in umetniki ter različnimi združenji in organizacijami;
- promocija obiskov in srečanj izvedencev iz različnih civilizacij in kultur, kar je odlična priložnost za izmenjavo pogledov na vprašanja sodobnega sveta;
- izmenjave raziskovalcev, umetnikov in kulturnikov, kot tudi sodelovanje na različnih festivalih, s ciljem krepiti globalno zavest na najširših ravneh;
- organizacija in sponzoriranje mednarodnih konferenc;
- športne aktivnosti in tekmovanja znanstvenikov;
- spodbujanje prevodov in izmenjavo literature, promocijo zgodovinskega in kulturnega turizma ter spodbujanje programov za študij različnih civilizacij, jezikov in zgodovine, vključujoč akademsko izmenjavo;

(in ne tem, kjer živijo nomadi, lovci ali agrarna skupnost). Tako ekskluzivna definicija izraza je seveda v našem kontekstu neprimerna, zato izraz opredeljujemo širše: kot določeno skupnost (ne glede na način bivanja) ali kulturo v širokem pomenu besede. Izraz »civilizacija« pogosto uporabljamo tudi v ednini; tedaj pomeni človeštvo, svet kot celoto. Prav tako je pogosta tudi raba pojma kot protipomenke »barbarskosti«, skupnosti (skupini) brez moralnih standardov ali divjini. Pojem je v kontekstu političnega besednjaka OZN definiran kulturološko, pri čemer različnih civilizacij ni nikjer naštetih. Klasični pregledi civilizacij vključujejo poleg kulture tudi zgodovino, tako da govorimo o starih (Mezopotamija, Egipt, Indija, latinsko-ameriške kulture) in sodobnih civilizacijah.

- spodbujanje raziskovalnih projektov, ki bodo širili razumevanje različnih civilizacij kakor tudi dialog med njimi;
- krepitev prizadevanj za dialožsko osveščenost medijev, ki širijo pomen razumevanja med kulturami; skrbeti za medcivilizacijski pretok informacij;
- implementacija različnih programov za vzpodbujanje »duha dialoga« ter razumevanja, tolerance in boja proti netoleranci, nasilju in rasizmu – posebej med mladimi;
- promovirati možnost, da migranti postanejo most razumevanja med kulturami;
- preučiti možnosti za mehanizem, ki bi skrbel za krepitev različnih kulturnih identitet, hkrati pa spodbujal njihovo integracijo v širše socialno okolje.

Resolucija državam priporoča razumevanje za različne tovrstne pobude civilnih družb in nevladnih organizacij, podobno priporočilo pa je dano tudi različnim mednarodnim organizacijam, ki naj o tovrstnih aktivnostih obveščajo generalnega sekretarja OZN. »Države, mednarodne in regionalne organizacije ter civilna družba in NGO so vabljeni k razvijanju primernih metod na lokalnih, nacionalnih in regionalnih ravneh za promocijo dialoga in razumevanja med civilizacijami.« K takšnim aktivnostim pa poziva tudi profitna združenja in zasebni sektor.

Generalni sekretar je v ta namen že leta 1999 ustanovil fondacijo *Trust Fund*, prav tako pa je v pomoč pri formulaciji strategije dialoga ustanovil posebno delovno skupino. Sekretar Annan je za leto dialoga imenoval svojega osebnega predstavnika, o uspehu projekta pa Resolucija zavezuje generalnega sekretarja, da poroča Generalni skupščini.

Posebna skupina uglednih osebnosti, ki jo je kot svetovalno telo pri izvedbi projekta dialoga ustanovil generalni sekretar, šteje dvajset imen z vsega sveta:

- Dr. Kamal Aboulmagd iz Egipta je odvetnik in profesor javnega prava na Univerzi v Kairu ter bivši minister Egipta za mladino. Je član Društva za človekove pravice v Egiptu ter član odbora Svetovne banke.

– Dr. Lourdes Arizpe iz Mehike je pomočnica generalne direktorice UNESCO v Parizu, sicer pa socialna antropologinja in članica Foruma iz Davosa. Sicer se ukvarja z vprašanjem kulture in globalizacije, o čemer je za UNESCO pripravila več analiz.

– Dr. Hanan Ashrawi iz Palestine je ministrica za informiranje Arabske lige, sicer pa članica palestinskega parlamenta in aktivna promotorka globalnega dialoga med Palestinci. Na Univerzi Birzeit je profesorica angleške literature in dekanja humanistične fakultete.

– Dr. Ruth Cardoso iz Brazilije je bila tedaj prva dama Brazilije, sicer pa vodja programa za boj proti revščini v državi. Antropologinja je članica več uglednih strokovnih združenj, predavala pa je na mnogih znanih univerzah.

– Jacques Delors iz Francije je bivši predsednik Evropske komisije, oče evropske ustave in zagovornik evropskega povezovanja. Prej je bil finančni minister v Mitterandovi vladi.

– Dr. Leslie Gelb iz ZDA je bil predsednik Sveta za mednarodne odnose, pa tudi urednik pri *New York Timesu* za področje nacionalne varnosti in diplomacije. Prej je služboval v Pentagonu, napisal pa je več knjig s področja mednarodnih odnosov in ameriške politične teorije.

– Dr. Nadine Gordimer iz Južne Afrike je leta 1991 prejela Nobelovo nagrado za literaturo, sicer pa je ustanovna članica južnoafriške zveze pisateljev in borka proti apartheidu.

– Princ Hassan bin Talal iz Jordanije je brat pokojnega jordanskega kralja Huseina ter bivši svetovalec za politična vprašanja. Sicer je vodja Islamske akademije v Amanu, v okviru OZN pa izvedenec za mednarodno humanitarno pomoč.

– Prof. Sergej Kapitza iz Rusije je fizik in član Ruske akademije znanosti, sicer pa se ukvarja tudi z demografijo in je pogost gost ruskih medijev.

– Dr. Hayao Kawai z Japonske je strokovnjak za klinično psihologijo na Univerzi Kyoto, sicer pa psihoanalitik Jungove šole. Je tudi član vladne komisije za načrtovanje razvoja in državni nagrajenec za kulturo.

– Prof. Tommy Koh iz Singapura je visok uradnik tamkajšnjega ministrstva za zunanje zadeve in vodja inštituta za strateške študije. Sicer je pravnik, v službi OZN pa je bil že kot posebni odposlanec za Rusijo in Baltik, kot veleposlanik svoje države pri OZN ter prej kot veleposlanik v ZDA.

– Prof. Hans Küng iz Švice je ugledni teolog in filozof, sicer pa ustanovitelj Fondacije za svetovni etos v Tübingenu. Ukvarja se tudi z vprašanji ekumenizma in sodobne teologije, svojo pot pa je začel kot teološki svetovalec na II. vatikanskem koncilu.

– Machel Graça iz Mozambika je predsednica Fondacije za razvoj Mozambika in bivša ministrica za izobraževanja, sicer pa profesorica nemškega jezika, ki je z OZN že sodelovala pri študiji o otroških žrtvah v oboroženih spopadih.

– Giandomenico Picco iz Italije je bil tedaj namestnik generalnega sekretarja OZN ter osebni predstavnik za dialog med civilizacijami.

– Dr. Amartya Sen iz Indije je nobelovec za ekonomijo (1998), sicer pa profesor na Cambridgeu in avtor več razprav s področja ekonomije, politike in etike.

– Dr. Song Jian iz Kitajske je med ključnimi načrtovalci tehnološkega razvoja Kitajske in bivši svetovalec premiera za to področje. Bil je med soavtorji prvega kitajskega telekomunikacijskega satelita.

– Dick Spring iz Irske je poslanec v parlamentu in bivši predsednik irskih laburistov. Trikrat je bil podpredsednik irske vlade in tudi minister za zunanje zadeve. Sicer je pravnik, kot diplomat pa je bil aktiven že v času krize v Sovjetski zvezi in Jugoslaviji.

– Dr. Tu Weiming iz Kitajske je direktor inštituta za sinološke študije na Harvardu, sicer pa strokovnjak za kitajsko filozofijo in konfucionizem ter član Ameriške akademije znanosti in umetnosti in avtor vrste knjig s področja kitajskega humanizma in filozofije.

– Rihard von Weizsäcker je bivši nemški predsednik (1984–1994), ki je z OZN sodeloval že večkrat, po izobrazbi pa je pravnik in zgodovinar.

– Dr. Javad Zarif iz Irana je bil namestnik ministra za zunanje zadeve, sicer pa je diplomat, z doktoratom iz ZDA ter profesor mednarodnega prava na univerzi v Teheranu. Kot diplomat je sodeloval pri vrsti mednarodnih organizacij in na konferencah, je pa tudi avtor več knjig s področja mednarodnega prava in soavtor študije o islamu in človekovih pravicah.

Sekretariat je vodila prof. Catherine Tinker, pravnica in pravna svetovalka pri OZN. Generalni sekretar Annan je za vprašanje dialoga med civilizacijami 6. avgusta 1999 (izjava za javnost SG/A/700) imenoval Giandomenica Picco, sicer svojega namestnika na sedežu OZN in uglednega diplomata, dolgoletnega pomočnika Generalnega sekretarja za politične zadeve.

Ta je v izjavi ob imenovanju povedal, da se zaveda različnih pričakovanj z zvezi z načrti OZN na področju medcivilizacijskega dialoga. Dialog med civilizacijami bo poskušal slediti dialogu med religijami, ki že uspešno poteka, hkrati pa je zavrnil pomisleke, češ da naj bi šlo za dialog med velikimi, zgodovinskimi civilizacijami v klasičnem pomenu besede. Zavrnil je tudi očitke, da naj bi šlo predvsem za dialog med islamom in Zahodom. »Gre predvsem za dialog med tistimi, ki razliknost razumejo kot grožnjo, in med tistimi, ki jo razumejo kot element nove kvalitete in rasti. Povsod po svetu bomo v prihodnje postali preprosto bližje drug drugemu, bolj povezani in bolj odvisni drug od drugega.« Visoki diplomat je omenil tudi izkušnjo II. svetovne vojne in tistih, ki tedaj niso bili pripravljeni na dialog z Drugimi, pa tudi spopadov iz podobnih razlogov v zadnjem času, »čeprav so nas poskusili prepričati, da gre za vojne iz etničnih ali verskih razlogov.« Picco je v izjavi opozoril, da je ob vse bolj razširjenih pojavih sovražstva do razliknosti nujno okrepiti dialog in promocijo razumevanja razlik ter odgovorno pokazati na tiste posameznike, ki zlorablajo zgodovino, kulturo ali vero za dejanja nasilja in sovražstva: »Če bomo v tem letu dialoga uspeli vsaj malo spremeniti percepcijo pojmovanja razliknosti, bomo upravičili naše napore.« Z dvodnevnim zasedanjem 8. in 9. novembra 2001 je Generalna skupščina OZN sklenila projekt »Leto dialoga med civilizacijami«, skupina zgoraj omenjenih uglednih osebnosti pa je tedaj Generalnemu sekretarju tudi izročila svoje poročilo.

Zadnji dan zasedanja je na povabilo Generalnega sekretarja Annana udeležence zasedanja nagovoril tudi prof. Küng, ki se je visokih diplomatom najprej zahvalil, da so tematiko medcivilizacijskega dialoga uvrstili na delovni red tako uglednega zborovanja. »Katero zborovanje pa bi sploh bilo bolj primerno za

razpravo o tako splošno človeški temi?« se je vprašal, nato pa diplomate z vsega sveta spomnil, da je svet v 20. stoletju zapravil tri velike priložnosti za načrt nove svetovne ureditve.

Najprej po I. svetovni vojni, ko se Evropa ni želela odpovedati svoji *Realpolitik*, potem po II. svetovni vojni, zaradi stalinizma v Vzhodni Evropi, ter leta 1989, po združitvi Nemčije in po zalivski vojni, ko »svet pač ni imel potrebne vizije«. Prav zaradi nujnosti takšne vizije – je nadaljeval H. Küng – je bilo smotno zbrati skupino uglednih intelektualcev z vsega sveta, ki je ocenila globalno stvarnost današnjega trenutka in predložila načrt nove vizije.

Profesor Küng je opozoril na naraščajočo (tako pozitivno kakor tudi negativno) vlogo religij in cerkva v sodobni družbeni in politični stvarnosti, pa tudi na okrepljena prizadevanja za medverski dialog, ki so značilnost sodobnega časa. »Prav v takšnem dialogu so svetovne religije spoznale, da njihovi lastni etični nauki pravzaprav poglobljajo sekularno etiko in vrednote, kakršne so zapisane v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah.« Na vprašanje, kaj je pravzaprav tisti temelj globalne etike, ki si ga delijo ljudstva vseh religij in tradicij, pa je odgovoril, da je to najprej načelo humanosti in človeškega dostojanstva: »Z vsakim človeškim bitjem je treba ravnati humano, po zlatem pravilu, česar ne želiš, da bi drugi storili tebi, tega ne delaj drugim.« Iz tega načela izhaja več napotil za ravnanje v različnih bivanjskih razsežnostih. Najprej gre za:

- zahtevo po kulturi nenasilja in spoštovanja vsakega življenja (v imenu njegove svetosti),
- nato za kulturo solidarnosti in pravične ekonomske ureditve,
- dalje za kulturo tolerance in življenja v okolju splošnega medsebojnega zaupanja
- ter za kulturo enakih pravic in enakopravnega partnerstva med spoloma.

V dobi globalizacije je takšna globalna etika absolutno nujna, saj ima globalizacija ekonomije, tehnologije in komunikacije za posledico tudi globalizacijo težav, ki ogrožajo naš svet, pa naj gre za vprašanje ekologije, jedrske tehnologije, genetskega inženiringa ali pa za globalizacijo kriminala in terorizma. V takšnem trenutku se zdi naravnost nujno, da je globalizacija eko-

nomije, tehnologije in komunikacije podprta tudi z globalizacijo etike. Z drugimi besedami: globalizacija zahteva tudi globalno etiko.

Ne kot kako novo breme, ampak kot temelj in oporo za življenje posameznika in družbe. Alternativa globalni etiki je globalni trk civilizacij. Zato je po njegovem mnenju smiselno postaviti tele trditve:

- miru med narodi ne more biti, če ni miru med religijami;
- miru med religijami ne more biti, če ni dialoga med religijami;
- dialoga med religijami ne more biti brez globalnih etičnih standardov;
- in svetovnega miru in pravičnosti ne more biti brez paradigme mednarodnih odnosov, ki bodo zasnovani na načelih globalne etike.

b) Dvanajst refleksij na globalne grožnje po 11. septembru 2001

Po terorističnih dogodkih 11. septembra 2001 je H. Küng v evangeličanski teološki reviji *Chrismon* (november 2001) objavil dvanajst tez, ki jih gre razumeti kot odgovor oz. refleksijo na strašljiva občutja Zahoda po največjem samomorilskem napadu v zgodovini. Refleksijo gre postaviti ob bok številnim ogorčenim reakcijam v tistem času, ki so v dogodkih videli uresničitev apokaliptičnega trka civilizacij.

Solidarnost? Ob tako strašnem zločinu danes, ne le žrtve in njihovi sorodniki, ampak ameriški narod v celoti zahteva našo neomejeno simpatijo in aktivno solidarnost. Takšna solidarnost ima seveda tudi svoje meje, zlasti ko se v odgovoru na zločin poseže po vojaški akciji, ki bodisi ni upravičena (kakor je bil slučaj z raketnim napadom na Sudan) ali pa je prekosorazmerna (kot je slučaj z akcijo v Afganistanu). Vojna ne kopnem, na morju in zraku bi bila morda primerna pred časom, ko bi tako opoziciji v Afganistanu deželo pomagali osvoboditi talibanskega režima, zdaj pa, ko se poskuša s sveta odstraniti teroristična mreža in ko to pomeni veliko tveganje za nekontrolirano širjenje nasilja in mobilizacije protizahodnih sil, vojaška intervencija ni primerna.

Omenjene nevarnosti so toliko večje, ker se število civilnih žrtev povečuje, povečuje pa se tudi število žrtev na strani ZDA in zaveznikov.

Kaznovanje? Ob napadih 11. septembra je bila osupla velika večina muslimanov v Nemčiji in drugod po svetu. Pravi krivci morajo biti identificirani in pripeljani pred sodišče, kjer jim mora biti krivda dokazana po zakonitem postopku, po izreku obsodilne sodbe pa morajo biti takoj kaznovani. Pri aretaciji osumljencev se ni treba izogibati uporabi sile. Hkrati pa morata tako ZDA kot Izrael, da bi dokazala lastno verodostojnost, umakniti zadržke glede Mednarodnega kazenskega sodišča v Haagu.

Maščevanje? Maščevanje je z mednarodnim javnim pravom prepovedano. Proti zakonu »oko za oko, zob za zob« v hebrejski Bibliji se je mogoče pregrešiti tudi tako, da vzamemo dve očesi ali dva zoba – ali pa pošljemo, v sodobni govorici, tanke, helikopterje ali rakete nad mlade ljudi, ki mečejo kamne, ter na njihove nedolžne tovariše. Proti krščanski prepovedi maščevanja, ki uči, da se na nasilje ne sme odgovarjati z nasiljem, se je mogoče pregrešiti tudi tako, da trdimo, da je v križarski vojni proti terorizmu upravičeno uporabiti vsako vojaško sredstvo, da bi se kaznovalo narod, ki skriva teroriste; tako imenovana »človeška kolateralna škoda«. K sreči je Washington hitro opustil idejo o obsežnih napadih na Afganistan, Irak in Sirijo ter se raje lotil diplomatskega oblikovanja protiterorističnega zavezništva. Zgodovina Evrope in drugih delov sveta kaže, da je maščevanje – odgovor na krivico še z večjo krivico – povzročilo mnogo trpljenja nedolžnih ljudi.

Nediskriminatorno bombardiranje nima pozitivnih učinkov, ampak zgolj povečuje že obstoječe sovraštvo. Na teror se ne sme odgovarjati s terorjem, ampak z legitimnimi sredstvi pravne države.

Neomejena pravičnost? Ne zdi se nam korektno govoriti o neomejeni pravičnosti. Neomejena pravičnost je, podobno kot neomejeno usmiljenje, vendarle predvsem božanski atribut, ki si ga človeška bitja ne morejo lastiti. *Fiat iustitia, pereat mundus* (naj se zgodi pravica, pa četudi propade ves svet) bi bil v mednarodni politiki poguben princip. Rimsko načelo *summum ius – summa iniuria* (največja pravica – največja krivica) nas svari pred absolutističnimi zahtevami po pravičnosti, prav po vzoru Michaela Kohlhaasa, ki je izbral uboj, umor, nepravičnost in nečloveška dejanja, da bi uresničil takšno pravičnost. Boj proti terorizmu v današnjem času ni apokaliptični boj med dobrim (»naša stran«) in zlim (»drugi«). K sreči je ameriška vlada v boju proti terorizmu raje kot »neskončna pravičnost« začela uporabljati izraz »trajna svoboda«.

Trk civilizacij? Teorija Samuela Huntingtona o »trku (spopadu) civilizacij« ni primerna za današnji čas, saj je njen namen zgolj opravičevati predsodke. Napadi islamističnih teroristov niso bili naperjeni proti simbolom krščanstva, ampak proti simbolom ameriškega imperija, namreč zoper gospodarski in vojaški živčni center ZDA. Ne gre torej za klasični spor med »islamom« in »Zahodom«, pač pa za morilski napad zelo majhne, toda inteligentne skupine muslimanskih posameznikov, ki so zelo nevarni prav zaradi svoje privrženosti samožrtvovanju, ki pa, religioznim motivom navkljub, vendarle zasledujejo prvenstveno politične cilje.

Pravi vzroki? Vsaka teorija, ki bi za dogajanja 11. septembra želela najti zgolj en sam odgovor, bi ne bila realna. Zdi se mi, da je glede vzrokov za napad potrebno resno premisliti o naslednjih ključnih dejstvih:

Prvič, zamera in jeza Arabcev zoper Zahod; rane evropskega kolonializma in imperializma še zdaleč niso zaceljene. Več kakor stoletje je bil skoraj ves muslimanski svet pod vojaško, ekonomsko in politično hegemonijo Anglije, Francije, Rusije in Nizozemske.

Drugič, upor zoper ameriško prisotnost v Perzijskem zalivu in v regiji; napadi na islamske brate v Iraku in prisotnost velikega števila ameriških čet na »svetih arabskih tleh« blizu Meke in Medine so gotovo ključni faktorji, ki so vplivali na Bin Ladna in druge fanatike, ki so bili pravzaprav dotlej povezani z ZDA in celo oboroženi z njihove strani, da so nastopili zoper ZDA. Ameriška podpora nedemokratičnim režimom, npr. v Kuvajtu po zalivski vojni, je antiamerikanizem v arabskem svetu še dodatno okrepilo. Stalno prisotnost več deset tisoč ameriških vojakov v Zalivu po zalivski vojni mnogi muslimani razumejo kot poniževanje in kot demonstracijo ameriške hegemonije.

Tretjič, sovraštvo do Izraela kot do izpostave ZDA v arabskem svetu; več kot petdeset let »posredovalne politike« ZDA v korist Izraela (Peres: »V 52 letih ZDA niti enkrat niso odklonile izraelske želje.«) posebej zadeva prav Palestince, saj se je njihov položaj v tem času spremenil le na slabše. Palestinci so izgubili zaupanje v ZDA kot v pravičnega posrednika, ki zagovarja interese miru. V bistvu bližnjevzhodnega spora ni problem terorizma, pač pa konflikt glede ozemelj. Če po petdesetih letih med Izraelom in Palestino še ni miroljubnih in dobrososedskih odnosov, lahko tudi v naprej pričakujemo nadaljevanje terorističnih napadov v regiji in zunaj nje. Mir zahteva popuščanje na

obeh straneh, posebej pa na strani močnejšega, torej Izraela, ki je z ameriško pomočjo največja vojaška sila na Bližnjem vzhodu.

Terorizem kot islamski fenomen? Teroristične napade na ZDA je kot akt, ki v celoti zanika doktrino islama, označila večina muslimanov po vsem svetu. Terorizem posameznikov ali terorizem, ki ga podpirajo države, je v muslimanskem svetu označen kot sprevrženo razumevanje islama. Po nauku Korana je treba na zlo odgovoriti z dobrim ali pa ga je treba odbiti (sura 13: 22). Treba je slediti modrosti, ki pravi: »z nasprotniki je treba ravnati na najboljši način,« kar pomeni ne s silo, ampak miroljubno. Ključni verz Korana je načelo, ki ga muslimani pogosto citirajo: »V religiji ni prisile« (sura 2: 256).

88

Džihad v Koranu? Podobno kakor hebrejska Biblija tudi Koran vsebuje izjave, ki povečujejo pomen vojne in vojskovanja. Zgodovina prvih muslimanskih skupnosti nam pojasnjuje, zakaj je bilo sodelovanje v vojni po Koranu in pravnih predpisih dolžnost. Izraz »jihad« pa ne pomeni »svete vojne,« ampak »prizadevanje, napor« v moralnem pomenu besede; namreč »prizadevanje za hojo po božji poti«. Zmerni muslimani izraz »jihad« danes dejansko razlagajo na takšen način, seveda pa je pri tem treba opozoriti, da ima izraz v prvotnih besedilih islama dejansko tudi pomen boja in vojskovanja. Vendarle pa takšna besedila dandanes politični fanatiki radi izkoriščajo v svoj prid. Tu so danes muslimani soočeni s temeljnimi vprašanji interpretacije Korana (s hermenevtiko Korana); s podobnimi vprašanji torej, s kakršnimi se v biblični hermenevtiki soočamo kristjani in Judje. Islam se mora častno soočiti z izzivi moderne dobe.

Globalna politična dezorientacija? Glede na poslabšanje mednarodne politične klime z izvolitvijo izraelskega premiera Šarona in ameriškega predsednika Busha so se zahodni industrializirani narodi začeli zavedati nujnosti globinskega razmisleka o ponujenih političnih opcijah. Hkrati z milijoni, ki jih Zahod ponuja za vojaške in policijske ukrepe v kriznih žariščih, je potrebno zahtevati podobne vsote tudi za izboljšanje socialnih razmer množic, ki so v procesu globalizacije največje žrtve. Prav zaradi tega so tudi žrtve fundamentalističnih skupin in skrajnežev.

Globalna etika? Prav zaradi tragedije v ZDA so se mnogi začeli izraziteje zanimati za projekt globalne etike s temeljno mislijo: Ni miru med narodi brez miru med religijami in ni miru med religijami brez dialoga med religijami. Če

takšnega dialoga ni oziroma če se prekine, je nasilje pravzaprav edina alternativa. Ko se ljudje ne pogovarjajo več med seboj, ni daleč od tega, da se bodo začeli streljati. Ne le v islamu, ampak tudi v judovstvu in krščanstvu kot tudi v azijskih religijah obstaja realna nevarnost instrumentalizacije religije v politične namene. Ko se to zgodi, dobimo visoko eksplozivno zmes religije in politike. Takšna fanatična religija postane nevarnost za svetovni mir. K sreči je videti, da se zanimanje za medverski dialog in globalno etiko krepi tudi v krogih, ki so bili prej zadržani do tega.

Je globalna etika namenjena tudi muslimanom? Muslimanski predstavniki so podpisali že Deklaracijo o globalni etiki, ki jo je 1993 v Chicagu sprejel Parlament svetovnih religij. Posebej v Nemčiji je imel ta projekt pozitiven odmev med muslimansko skupnostjo, v mednarodni skupnosti pa so o skupnih etičnih standardih in boju proti terorizmu govorile tudi tako pomembne osebnosti kot jordanski princ Hasan. Iranski predsednik Khatami pa je bil na zasedanju Generalne skupščine OZN septembra 1998 tisti, ki je predlagal uvrstitev vprašanja o dialogu med civilizacijami (kar je seveda natanko antiteza teorijam o trku civilizacij) na zasedanju Generalne skupščine. Skupaj z bivšim nemškim zveznim predsednikom Richardom von Weizsackerjem tudi sam pripadam skupini 20 uglednih osebnosti, ki je bila ustanovljena zato, da bi Generalnemu sekretarju OZN K. Annanu poročali o možnostih nove paradigme mednarodnih odnosov. 8. in 9. novembra 2001 je bilo v New Yorku to poročilo predstavljeno in izročeno Generalnemu sekretarju in Generalni skupščini OZN, kjer je o njem potekala razprava, na osnovi katere je bila oblikovana resolucija, ki jo je sprejela Generalna skupščina. Na ta način so zamisli iz projekta globalne etike dobile v Združenih narodih svojo najvišjo potrditev.

Nova paradigma mednarodnih odnosov? Namesto značilne moderne politike, ki se žene predvsem za promocijo nacionalnih interesov, za močjo in prestižem, danes potrebujemo politiko regionalne sprave, razumevanja in povezovanja. Kar je bilo po dveh svetovnih vojnah mogoče doseči v okviru EU ali OECD, bi moralo biti zdaj, po tolikih regionalnih konfliktih, mogoče doseči tudi na Bližnjem vzhodu in v drugih konfliktnih regijah. Namesto prevladujoče konfrontacije, agresije in revanšizma bi potrebovali novo sodelovanje, kompromis in integracijo. Seveda pa politika nove paradigme ne bo zato nič lažja; ostala bo umetnost mogočega, čeravno zdaj nenasilno mogočega. Če bo želela pravilno delovati, ne bo dovolj, da se bo utemeljevala zgolj na postmodernem pluralizmu o različnih resnicah in političnem relativizmu. Prav nasprotno: vzpostaviti bo

morala družbeno soglasje o temeljnih vrednotah, pravicah in dolžnostih. Takšna elementarna globalna etika bi morala biti podprta od vseh družbenih skupin; s strani vernikov in nevernikov; s strani pripadnikov različnih religij ter s strani najrazličnejših filozofskih šol in svetovnih ideologij.

c) Preseganje ločnic (*Crossing the Divide*) in skupne vrednote

Poročilo skupine uglednih osebnosti so predstavili na novinarski konferenci na sedežu svetovne organizacije 7. novembra 2001, v okviru zasedanja Generalne skupščine, ki je bilo posvečeno dialogu med civilizacijami. Prvi izvod knjige (poročila) je bil tedaj izročen generalnemu sekretarju. Knjiga obsega 252 strani in ima štiri temeljna poglavja, začenja pa se z odgovorom na teze o spopadu civilizacij: »Zgodovina se po 11. septembru 2001 ni končala in civilizacije se niso spopadle.« Prvo poglavje govori o razlogih za projekt dialoga med civilizacijami v okviru OZN, drugo o vsebini samega dialoga (s poudarkom na globalni etiki), tretje o novi paradigmi globalnih mednarodnih odnosov, četrto pa o nalogah OZN v zvezi z globalno odgovornostjo, univerzalno etiko in običnimi vrednotami. Posebej pomemben je razdelek drugega poglavja, ki govori o globalni etiki, med njegovimi avtorji pa je bil prav teolog H. Küng, ki ga je k sodelovanju osebno povabil K. Annan. Poročilo želi biti po besedah avtorjev »prvi korak na poti učenja o tem, kako razumeti in ovrednotiti razlike med civilizacijami«. Za cilj dialoga postavljajo avtorji »novo paradigmo mednarodnih odnosov,« pri čemer je prva postavka prav obstoj skupnih, univerzalnih vrednot in pa dejstvo, da vrednote niso stvar zahodnih filozofskih konceptov, ampak univerzalna dediščina različnih civilizacij.

Avtorji priznavajo obstoj »skupnega globalnega imenovalca,« ki je garant globalne etike, njegovi vsebini (»zlato pravilo«) pa je v študiji posvečeno precej prostora. V nadaljevanju prenašamo prevod nekaterih ključnih poglavij oz. ugotovitev skupine.

Kakor še nikdar v zgodovini si danes mednarodna skupnost želi razumeti novo globalno stvarnost. Sredi čudovite različnosti kultur smo vendarle ena človeška družina s skupno usodo. Bolj ko postaja naš svet medsebojno odvisen, bolj se identificiramo kot globalna skupnost, pa tudi kot različne lokalne skupnosti. Oporo iščemo tako v lastni domovini, kakor tudi v globalnem svetu, v katerem so prepletene različne lokalne, nacionalne, regionalne in globalne silnice. Vizija vrednot, ki si jih delimo, lahko predstavlja trajni etični temelj dialoga med

civilizacijami. Priznavamo dejstvo, da je kompleksnost sodobnega življenja lahko generator napetosti med različnimi vrednotami, zato je nujnost harmonizacije teh razlik toliko večja. Videti je, da je konflikt med zasebnimi interesi in javnim dobrim tako rekoč nerazrešljiv, kakor je težko rešljivo tudi razmerje med kratkotrajnimi užitki in srečo na dolgi rok. Pa vendar smo prepričani, da je danes potreben občutek globalne soodvisnosti, posebej v luči naporov za graditev skupnega upanja.

Od začetka potrjujemo, da nam gre za zaščito individualnih svoboščin, za jamčenje temeljnih pravic ter za priznanje in spoštovanje enake vrednosti vsakega človeškega življenja. To so razsvetljenske vrednote sodobnega Zahoda, ki jim je treba dodati še tržno gospodarstvo, demokratično obliko oblasti in urejeno civilno družbo. Čeprav v polnosti v nobeni družbi ni uresničena nobena izmed temeljnih vrednot, pa je uresničevanje vrednot postal splošni navdih. Vrednote svobode, človekovih pravic in osebnega dostojanstva so univerzalno sprejete vrednote, ki jih velja uresničiti, podobno pa je z dolžnostmi, s človeško odgovornostjo in s skrbjo za skupno dobro. To je torej tista agenda, ki nam omogoča začeti našo refleksijo. Kultivacija občutka dolžnosti in zaščita individualnih svoboščin lahko delujeta skupaj in tako človeškemu duhu pomagata k napredovanju, brez nevarnosti za družbeno dezintegracijo. Okrepljena zavzetost za družbeno odgovornost ter jamstvo temeljnih pravic se medsebojno dopolnjujeta, ljudem pa dajeta varen prostor mišljenja in delovanja, brez ogrožanja družbene kohezivnosti. Zahteva po medsebojno odgovornem ravnanju in priznavanju enakosti vseh nam ponuja uravnotežen pristop k odnosu do družbene stvarnosti.

Vzajemna blagodejnost odnosov med posameznikom in družbo dobiva danes dodaten pomenski odtенок. Moramo ga raziskati v njegovem osebnem, narodnem, regionalnem in globalnem kontekstu. Prav tako priznavamo, da pomeni preseganje zavzemanja zgolj za lastne interese hkrati tudi zahtevo po preseganju zgolj narodnih, regionalnih, osebnih ali lokalnih skrbi. Globalne silnice in globalni način razmišljanja nas lahko kaj hitro prevzamejo, različni etnični in verski spori okrog nas pa nas napravijo malodušne, če se pravočasno ne umaknemo destruktivnim skušnjavam po obvladovanju sveta ali želji po njegovi destruktiji. Upamo, da se s porajanjem logike dialoga v globalni družbi odpira prostor za pogovore o skupni človeški družini v pravem smislu komunikacije in medsebojne soodvisnosti. Radi bi poudarili, da ima globalizacija tudi svojo strašljivo plat. Lahko namreč privede tudi do hegemonije in mono-

polov. Podobno bi lahko rekli, da je – kljub fanatizmu in ekskluzivizmu različnih identitetnih politik – avtentično iskanje istovetnosti plemenito dejanje in odlična pedagoška izkušnja, tako za naše otroke, kakor za nas same.

Odločili smo se za zavrnitev brezobličnega univerzalizma, hegemonističnega nadzora in monopolističnega obnašanja kot tudi etnocentričnega in religioznega ekskluzivizma ter vseh vrst kulturnega šovinizma. Prepričani smo, da pozitivne silnice globalizacije in avtentično spraševanje o identiteti lahko ustvarijo primeren prostor za dvig človeškega duha v prihodnjih desetletjih. Obča globalizacija, ki slavi različenost in poudarja pomen skupnosti, je prostor stekanja, skupnega učenja in priznavanja bogastva različnih tradicij. Prav to dodatno omogoča recipročne večstranske odnose med različnimi civilizacijami ter napravlja takšen dialog sploh mogoč. V takšnem dialoškem modelu je mogoče prisluhniti glasu vsake civilizacije, odmevu slehernega prebujanja, ter opogumljati in navduševati druge. Resonanca, ki je rezultanta takšnih odmevov, je tako v resnici lahko kozmopolitanska harmonija; nadkulturna in nadčasovna. V tem smislu bi radi poudarili, da je najbolj temeljna in najgloblja vrednota, ki je temelj vsem ostalim – humanizem.

92

Da bi razumeli globino bogatega pomena humanizma, moramo začeti z zlatim pravilom.⁷ Naj ga beremo v njegovi pozitivni (»stori drugemu to, kar bi želel, da drugi stori tebi«) ali v negativni različici (»ne stori drugim tega, kar bi ne želel, da drugi storijo tebi«), je zlato pravilo prisotno praktično v vseh velikih etičnih in religioznih tradicijah. To je potrdil tudi Svetovni parlament religij leta 1993, ko je zlato pravilo razglasil kot temeljni princip nastajajoče globalne etike. Verjamemo, da nam zavest, priznanje, sprejemanje in praznovanje drugosti v našem lastnem samorazumevanju, implicirano v zlatem pravilu, lahko precej pomaga pri učenju, kako biti resnično human.

⁷ Besedilo se na tem mestu očitno sklicuje na svetopisemsko maksimo; prim. 3 Mz 19,18; Mt 7,12 in Lk 6,31. Nauk o »zlatem pravilu« je poznala tudi pitagorejska etika. V konfucijanski filozofiji se pravilo glasi: *Ne stori drugim tega, česar sebi ne želiš. Tedaj ne bo zoper tebe nobene zamere, tako v družini kakor v državi* (Drobtinice 12:2). Poznamo še eno pregovorno zlato pravilo Konfucija: *Izvršuj kar учиš, a tudi govori o tem, kar delaš*. V budizmu poznamo izrek: *Ne rani drugih tako, kakor bi sam ne želel biti ranjen* (Udan-Varga 5:1), v hinduizmu pa: *Tole je povzetek vseh dolžnosti: ne delaj drugim tega, česar bi ne želel, da drugi storijo tebi* (Mahabharata 5:1517). Tudi teoizem pozna podobno zlato pravilo: *Zasluge bližnjih ceni kot lastne zasluge, in njihove poraze kakor lastne*. V zoroastrovi religiji pa poznajo reklo: *Le tisti človek je dober, ki drugim ne povzroča tega, kar ni dobro zanj*. V islamu je znana maksima: *Nihče med vami ne more biti vernik, če svojemu bližnjemu prej ne želi istega, kakor sebi*.

3. ČLOVEČNOST, VZAJEMNOST IN ZAUPANJE

Nauk o tem, kako biti človeški – ali human – je temeljna postavka klasične izobrazbe, tako na Vzhodu kakor na Zahodu. Je globok in pomenljiv izziv za sodobni svet, ki zapušča stoletje, ki je bilo nemara najbolj brutalno v vsej zgodovini. Idejo humanizma, če jo razumemo celostno in vse-obsegajoče, je mogoče aplicirati na slehernega posameznika in v vsakršnih okoliščinah. Ko presegamo raso, jezik, spol, deželo porekla, razred, starost in veroizpoved, potrjujemo naše prepričanje, da je človeška oseba nedotakljiva, hkrati pa se zavezuje, da bomo vsakomur izkazovali dolžni humanizem, pa naj gre za ubogega starega belca, kitajskega trgovca, judovskega rabina, muslimanskega pridigarja, bogato črnko ali kogarkoli drugega. Vse to kliče po sposobnosti opaziti razliko, ki pa ne pomeni grožnje, ampak priložnost za širše razumevanje humanizma. Naša priučena sposobnost upreti se predsodkom, stereotipom, sovraštvu in nasilju v verskem, kulturnem, rasnem in etničnem kontekstu, je pogojena z reciprociteto. Reciprociteta je integralna komponenta zlatega pravila in načelo, ki ga poznajo vse duhovne tradicije. Točneje rečeno ima prav negativna različica zlatega pravila – ne stori bližnjemu tega, kar ne želiš, da bi drugi storili tebi – vsebovano tudi načelo reciprocitete. Takšna, navidez zgolj pasivna drža, spoštuje integriteto posameznika, brez da bi mu karkoli vsiljevala, pa četudi smo skromno prepričani, da je ravno naša pot najboljša in primerna za vse. Takšna samo-omejitev je utemeljena na spoznanju, da to kar je najboljše zame, morda ni primerno za mojega bližnjega. To velja tudi na področju religije.

93

Duh dialoga je lahko ogrožen, če želja po prozelitizmu prevlada nad nujnostjo poslušanja in učenja poslušati drugega. Toda tudi zlato pravilo v svoji pozitivni različici ni v nasprotju z načelom reciprocitete. Medtem ko nam negativna različica zlatega pravila ne daje pooblastila za vsiljevanje naše vere ali prepričanj drugim, nas pozitivna uči skrbti za bližnjega in aktivnega angažmaja v njegovo dobro. Recipročno spoštovanje nam omogoča, da razumemo drugega kot pravega partnerja. Naj bo zlato pravilo izraženo v negativni ali v pozitivni različici, vselej nam pomaga h kultivaciji medosebnega zaupanja.

Če nam svoboda pomaga pri pravih odnosih z našimi bližnjimi, nam pravičnost pomaga te odnose udejanjiti na konkreten način. Humani svet je nujno pravičen svet; spolna in rasna diskriminacija pa sta nepravilni. Prav tako so nepravilna tudi razhajanja v stopnji gospodarskega razvoja, bogastvu, privilegijih

in različni dostopnosti do dobrin ter v dostopnosti do informacij in izobraževanja. Ker je prepad med tistimi, ki imajo, in tistimi, ki nimajo, vedno večji, in je kot tak nenamerna negativna posledica globalizacije, smo še posebej zaskrbljeni nad vedno večjim številom marginaliziranih, tistih, ki ne zmorejo držati koraka z napredkom in nad vedno večjim številom tihih množic in posameznikov v človeški družini. Prav ti zahtevajo našo posebno pozornost in stalno podporo. Prepričani smo, da imajo vplivne in močne osebnosti, skupine, narodi ali regije posebno dolžnost za krepitev blaginje celotne človeške skupnosti. Nikakor ni mogoče in smiselno pričakovati arbitrarne aplikacije načela enakosti na posameznike ali skupnosti, ampak se zdi edino prav od zmagovalcev globalizacije prositi in zahtevati, da dobiček globalizacije bolj enakopravno delijo z vsem svetom. Pravičnost pomeni, da je javna politika usmerjena k šibkejšim.

94

Človeško in pravično je delati za krepitev glasu nemočnih, nepriviligiranih, tako ali drugače zaostalih in ljudi, ki nimajo svojega glasu. Pravičnost kot poštenost je klic h kvalitetnejšim načinom družbenega vedenja, pa naj gre za vprašanje boja proti lakoti, vprašanje enakosti spolov, odnos med Severom in Jugom, usodo Afrike ali druga globalna vprašanja. Dialog med civilizacijami je vseobsegajoč. Pomeni odprto povabilo vsem članom globalne skupnosti. Pravičnost, utemeljena na korektnem odnosu, zagotavlja da bo vsak zainteresiran udeleženec v dialogu lahko nastopil brez vsakršne diskriminacije.

a) Razumnost in pozitiven odnos

Racionalnost je bistven element medosebnih odnosov, kakor tudi odnosov na politični ravni ter vsakršne družbene angažiranosti. Vendarle pa poleg racionalnosti človečnost obsega še vrednote osebne simpatije ali antipatije inr tudi potrpljenja. Sposobnost humanega odnosa do bližnjega ne more biti rezultat razumne odločitve, ampak osebne občutljivosti, prepričanja, zaveze in občutkov. Intimnost s tistimi, s katerimi smo si najbližje, je ena temeljnih človeških izkušenj. Ne moremo prenašati trpljenja tistih, ki jih ljubimo. Prav občutek solidarnosti s trpečim je eden tistih, ki jih delimo z otroci, zakonci, s starši ali najbližjimi prijatelji. Seveda takšnih občutij ne moremo nikdar deliti z vsemi, ali celo s tistimi, ki jih zgolj bežno poznamo. Nikoli ne bomo mogli izkusiti, kaj pomeni biti eno z vsemi, toda za moralni ideal moramo vendarle imeti načelo, da vsakogar obravnavamo kot brata ali sestro. Na tak način bomo lahko vzpostavili harmonične odnose ter raztegnili našo mrežo medosebnih stikov. Potreba po dialogu civilizacij je utemeljena na skrbi za bližnjega.

Pogosto se razume, da je racionalnost bolj objektivna kategorija, medtem ko je pozitivni odnos bolj stvar srca in osebne izbire. Jasno je, da simpatije ne moremo opisati na preprost način ali s preciznim jezikom in v kvantitativnih kategorijah. Prav tako osebnega pozitivnega odnosa ne moremo razumeti kot splošno kvaliteto človeške duše. Vsi pač upamo, da imajo ljudje določen pozitiven odnos, vendar tega kar na splošno ne moremo predpostavljati v vseh rasah, kulturah in religijah. Pod vplivom grške filozofije denimo razumemo človeka kot razumno žival, toda prav tako želimo verjeti, da je tudi pozitivni odnos (simpatija) del narave vsakega človeka.

V drugih civilizacijah – v konfucionizmu in v budizmu – so prepričani, da so simpatija, empatija in sočutje hkrati minimum in maksimum človekove realizacije. Po konfucijanskem in budističnem razmišljanju so človeška bitja čuteča bitja. Prav občutje sočutja je – drugače kot zgolj gola racionalnost – posebna dimenzija človečnosti. Imamo občutja – torej smo. Prek občutij odkrivamo našo lastno eksistenco in obstoj drugih. Seveda je naivno misliti, da bo splošna kultivacija občutka simpatije privedla do odprave terorizma, nedvomno pa je, da versko motivirani terorizem motivira prav trdno prepričanje skrajnežev, da je z nasiljem mogoče doseči določen cilj. Kako bi si sicer dokaj inteligentni možje in žene dopustili tako prečistiti svojo pamet in se bili za takšne cilje pripravljeni celo sami žrtvovati? Brez pozitivne naravnosti, zmožnosti živeti se v občutja drugega, se iskrenost lahko sprevrže v obsesijo, v zavezo fanatizmu, v moralni propad in v agresivno jezo, racionalnost postane instrument uničevanja in žrtvovanja skupin, pravičnost pa se sprevrže v aroganco in v željo po brutalnosti.

b) Vladavina prava in civilna družba

Vladavina prava je ključna za vzdrževanje reda v določeni skupnosti. Zahteve po transparentnosti v tržnem gospodarstvu, v javnem računovodstvu in v demokratični politiki so nujne za urejeno civilno družbo, saj se brez vladavine prava težko zagotavlja dobro delovanje oblasti in zaščito državljskih pravic. Vendar pa pravo, kot minimalni pogoj urejenega delovanja družbe, ne more poroditi tudi splošnega občutka za odgovornost. Kultivacija javne etike je torej nujna povsod tam, kjer bi ljudje radi svoje življenje uresničili v skupni harmoniji. Pravni sistem brez državljske etike lahko kaj hitro postane sistem pravičnega in tožarjenja. Državljska etika je nujno dopolnilo vladavini prava, zakonitosti pa nudi moralno podstat. Pojav globalne civilne družbe, kakor jo

reflektirajo različna mednarodna srečanja, kliče po novih akterjih na mednarodnem prizorišču, ki bodo presegali etnične, jezikovne, kulturne in verske meje; si prizadevali za nova pravila mednarodne igre, kjer bo več prostora za pogajanja in izogibanje konfliktom; za bolj tolerantno civilno družbo. Bolj konkretno to pomeni, da mora biti jezik diplomacije med državami preveden v jezik vljudnosti med posamezniki.

c) Modrost

Človečnost in zaupanje sta temelj skupnim vrednotam. Brez teh dveh bi vrednote svobode, pravičnosti, umnosti, razumevanja, zakonitosti, državljske svoboščine, pravice in odgovornosti ne imeli tistega etičnega okolja, v katerem bi se lahko v celoti uresničile. Vendarle pa dovezetnost za skupne vrednote zahteva tudi določeno stopnjo razumnosti; takšne, kakršna se je zbrala kot filozofska refleksija v zgodovini človeštva. Sokratov ideal »spoznati samega sebe« predpostavlja duhovno dejavnost in moralno samo-vzgojo, humanistični način učenja in željo, biti v resnici človeški.

96

Medtem ko pomeni inteligenca predvsem sposobnost učiti se iz izkušenj, osvojiti določeno znanje, pri reševanju težav pa uporabljati razum, je individualna inteligenca kot modrost tisto, kar žene človeštvo k obstoju in razvoju. V luči vse večjih nevarnosti, ki resno ogrožajo našo vrsto, je potreba po takšni modrosti toliko večja.

Modrost predpostavlja celostno razumevanje sveta, globoko samo-spoznanje, dolgoročni način razmišljanja, sposobnost trezne presoje in sposobnost sodb. Preblisk kakega navdiha sicer lahko pomaga pri reševanju tega ali onega vprašanja, celokupni razmislek o družbenem stanju sveta pa zahteva stalen študij družbenih vprašanj. Zgolj fragmentarni študijski pristop ni dovolj. Znanje posameznika ter izkustveno samozavedanje, ki je univerzalno in kritično obenem, je mogoče kultivirati samo prek neprestanega študijskega napora. Vsak kratkoročni in ad-hoc pristop k problematiki je sicer lahko zanimiv in inovativen, nikakor pa ne more biti moder in dovršen. Vsako dolgoročno razmišljanje zahteva določeno mero preroške vizije in modrosti, ki pa nikakor ne more biti zgolj spekulativna, temveč mora vedno stremeti za konkretnimi rezultati. Prav sposobnost računanja z množico faktorjev napravi določeno sodbo ali rešitev res modro in stvarno.

Vsak zdrav dialog zahteva suspenz vnaprejšnjih predsodkov in pristop brez vnaprejšnjih sodb, kar pa nikakor ne pomeni odsotnosti trezne sodbe. Sodbe modrih ljudi so uravnotežene in odmerjene; so vedno na sredini med skrajnostmi.

Napredek v znanosti in tehnologiji je bistveno razširil naše obzorje in poglobil našo zavest o svetu okrog nas. To pa je pri marsikomu neupravičeno zbudilo vtis, da so tradicionalne modrosti in religije v sodobnih izobraževalnih sistemih nekako nerelevantne. Jasno je, da je globalizacija temeljito razširila dostop do najrazličnejših podatkov, informacij in znanj, hkrati pa je precej spodkopala vrednost tradicionalnim oblikam učenja in študija, še posebej klasičnim metodam pridobivanja modrosti. Dejstev nikakor ne smemo zamenjevati z informacijami, informacij ne z znanjem in znanja ne z modrostjo. Naučiti se moramo kako postati modri, ne pa zgolj tega, kako bomo informirani in bolje podučeni. Do prave modrosti vodijo tri temeljne poti, ki jih moramo v naši informacijski dobi posebej omeniti.

Najprej je to umetnost poslušanja. Poslušanje zahteva več potrpljenja in sprejemljivosti kot opazovanje. Brez potrpežljivosti sicer lahko poslušamo, a bomo zgubili bistvo sporočila, posebej pa njegov subtilni pomen. Brez sprejemljivosti sporočila sploh ne bomo zaznali, posebej ne v naših srcih in v mislih, čeprav bi trdili, da smo osvojili to, kar so nam povedali. Prek poglobljenega poslušanja pravzaprav avtentično pristopamo k bližnjemu, ki nam govori. Domorodna ljudstva nas zato denimo lahko naučijo, kako poslušati ne le drug drugega, ampak tudi glas narave. Le prek poglobljenega poslušanja lahko razumemo, kaj nam sporoča glas v ušesu. Druga pot je pot komunikacije iz oči v oči. S kom govoriti neposredno je najbolj enostaven in lahek način komunikacije, hkrati pa je lahko tudi poln izzivov in uspehov. Pogovor preko telefona ali preko bolj sofisticiranih elektronskih sredstev komunikacije ne more biti nadomestek za osebni pogovor. Pogovor iz oči v oči je najstarejši način komunikacije in po zadnjih ugotovitvah tudi najbolj avtentičen način posredovanja vrednot. Če zanemarimo ta način komunikacije imamo zelo malo možnosti, da kdaj dospemo do modrosti. Umetnost poslušanja in komunikacija iz oči v oči sta nezamenljiva in stalna načina na poti do tretje poti: do študija modrosti naših prednikov. Prav zato ker smo izpostavljeni tolikšni množici podatkov, informacij in modernim znanjem, je naša želja po modrosti toliko večja.

Modrost velikih religioznih in filozofskih izročil nas uči, kako biti zares človeški. Takšna modrost govori o umetnosti življenja, ki je zbrana v mišljenju in praksi mnogih družb. Samo prek učenja na primerih – raje kot zgolj teoretičnega učenja – se lahko naučimo prave človečnosti. Nikakor ni mogoče zarezati v tradicijo naših duhovnih virov in jo odtrgati od aktualne stvarnosti, saj bi takšno življenje postalo brez pomena.

Učenje tega, kako biti bolj človeški, je pravzaprav bolj oblikovanje lastnega značaja, kakor pa pridobivanje znanj in spretnosti, čeprav je jasno, da so kulturne in tehnične kompetence nujne za uspešno življenje v sodobnem svetu. Tako etična kakor kognitivna inteligenca sta nujni za osebno rast; brez prve bi slednja porušila moralni red. Duhovne izkušnje in intelektualne ideje so, skupaj z materialnim blagostanjem, nujne za družbeno blagostanje. Prav podobno velja za kulturne vrednote. Četudi naša pismenost ni dovršena, naše zgodovinsko znanje nepopolno in naše poznavanje klasikov zelo pičlo, lahko kljub temu živimo kot dobri državljani, toda naš prispevek k življenju naše skupnosti bo zelo skromen. Etična inteligenca je nujni pogoj družbene solidarnosti. Važno je dodati, da ukvarjanje z idejami in duhovno dediščino ne more biti privilegij izbranega družbenega sloja, saj je omenjena dediščina integralni del duhovnega življenja celotne družbe, ki ji daje tudi tipičen značaj in prav določen etos.

Takšne vrednote so tiste, ki družbe med seboj ločujejo in ne povezujejo. Za obogatitev dialoga med civilizacijami je nujno potrebno, da posamezne družbe ravnajo v skladu z lastno tradicijo in vrednotami. Te vrednote je mogoče kasneje, prav v okviru medcivilizacijskega dialoga nadalje kultivirati. Gre namreč za skupne vrednote, ki so bile artikulirane v vseh duhovnih tradicijah, toda v različnih kontekstih in v različnih zgodovinskih situacijah. Te vrednote se seveda lahko prenašajo prek zgodb ali legend, prek religioznih nauk, etičnih maksim ali pa – najpomembneje – z dialogom. Idejo poglavja je mogoče strniti v preprost diagram, z dvema opcijama.

Prvič, globalizacija lahko vodi k brezoblični homogenizaciji, ki bo ignorantna do vseh razlik in arogantna sila hegemonistične moči. Prek dialoga pa lahko vodi tudi k posebnemu občutku globalne skupnosti.

Drugič, iskanje identitete lahko vodi do škodljivega izključevanja, v etnični fanatizem in ekskluzivistično nasilje. Lahko pa vodi tudi k avtentični obliki globalne komunikacije in k resničnemu spoštovanju različnosti.

4. KLJUČNI ELEMENTI STARE IN NOVE PARADIGME

Teorije o spopadu civilizacij so bile pravzaprav poskus, kako ponovno odkriti sovražnika za tiste – in teh je precej – ki čutijo posebno breme, kadar sovražnikov nimajo. Nič drugače ni bilo s paradigmo o koncu zgodovine, saj je le-ta oznanjala zmago enih nad drugimi. Ni pa bilo slišati nobenih teorij o začetku kakega novega obdobja, ampak zgolj ideje o koncu starih časov. Zasnove so bile nekako tako: ali oni ali mi. Ekskluzivnost je bila ključni element paradigme, ki je preživela tako rekoč tisočletja. Ko so postale ključne meje med narodi, je postal koncept sovražnika del stare, nacionalistične paradigme. Z izjemami nekaj velikih verskih in moralnih voditeljev, nimamo voditeljev, ki bi lahko vodili brez stalnega poudarjanja koncepta sovražnika. Svet stare paradigme je imel mnogo omejitev in meja: utemeljen je bil predvsem na geografski ekskluzivnosti. Prav tako pa je poznal tudi mnogo drugih meja: verske, kulturne, rasne, rodovne in spolne.

Druga pomembna značilnost starega koncepta je bila v razumevanju pojma različnost. Ta je bil za stari koncept predvsem grožnja, če že ne sovražnik. T. i. demonizacija razlike je vodila do demonizacije drugega, zato ni naključje, da so voditelji stare paradigme zahtevali monopol nad znanjem in izobraževanjem.

99

Seveda se je del takšnega koncepta razmišljanja ohranil tudi v sistemu Organizacije združenih narodov, četudi je bil med prvimi nameni takšne organizacije ravno boj zoper takšne koncepte in paradigmo. Po definiciji je bila OZN ustanovljena prav zato, da bi okrepila občutek enotnosti mednarodne skupnosti in na ta način pomagala k odpravljanju mentalitete meja in mejnih kamnov. Prav pojav trendov brez vsakih meja v sodobni družbi je bistveno ogrozil in spodkopal staro paradigmo, k temu pa so dodali svoje tudi globalni dejavniki ekonomije in financ, komunikacija, globalno sodelovanje civilne družbe, okrepljena ekološka zavest, migracije ipd. Danes je tako postal izraz 'globalne rešitve' kar ustaljeni termin diplomatskega in političnega jezika.

Nova paradigma mednarodnih odnosov – o kateri smo prepričani, da že nastaja – je preprosto paradigma vključevanja, in to vključevanja po logiki nujnosti in po logiki izbire. Takšno vključevanje je nujno, saj globalne dimenzije problemov, nevarnosti in izzivov ne moremo obravnavati parcialno. Medtem ko se denimo na ulicah evropskih mest zbirajo demonstranti proti novim priseljenecem, kar je nedvomno del stare paradigme, študije EU jasno govorijo, da bo

Evropa do leta 2025 potrebovala kar 35 milijonov novih mladih priseljencev, da bi ohranila zdajšnjo gospodarsko rast. Medtem ko stara paradigma sovražnika demonizira, ga nova transformira v tekmeča, oponenta ali celo partnerja.

Seveda potrebuje nova paradigma tudi nov tip voditelja. Njegova (ali njena) veličina bosta posledica pozitivnih vrednot, ki jih bo tak voditelj znal ponuditi, prav tako pa tudi družbe, kjer bo mogoča kar najširša participacija in kjer se bo slišalo kar največ glasov. Med ključnimi elementi nove paradigme je tako enakost oz. enako izhodišče vseh, kar pomeni tako enake možnosti participacije kakor tudi enakost pravic in dostojanstva. Pojem sovražnika je potrebno v novi paradigmi definirati drugače, pa tudi sama struktura moči bo v novi paradigmi porazdeljena drugače kot v stari. In kaj pomeni vse to za koncept in filozofijo svetovne organizacije?

Vsaka univerzalna institucija je po definiciji dolžna upoštevati tako lastno globalno logiko kakor tudi različnost vseh komponent, članic takšne institucije. Najbolj nujni in praktični razlog za ustanovitev OZN je bila prav potreba po instituciji, ki bi preprečila tretjo svetovno vojno. Brutalnost II. svetovne vojne je naravnost zahtevala nov sistem, ki bo utemeljen na realnosti njegove lastne moči. Nova institucija je morala odgovoriti na zahteve po stabilnosti in predvidljivih reakcij velikih sil ter je kot taka morala biti utemeljena na moči in na spoštovanju te moči. Ni torej presenečenje, če je bila zgrajena prav na sporazumu zaveznitstva med zmagovalci. Morala je delovati pomirjevalno in spravno in tako je v resnici tudi delovala. Toda hkrati je bila mnogo več od tega. Procesi globalizacije in raznolikosti so našli svoje pravo mesto ravno v okolju, ki ga je zaznamoval medcivilizacijski dialog.

Osnovna ideja ob ustanovitvi organizacije je bila prav vzpostavitev dialoga na osnovi določenih skupnih vrednot, ob spoštovanju suverenosti in dostojanstva, ter ob skupnem zavzemanju za rešitve, ki ne bodo utemeljene na premoči in hegemoniji. V letih svojega obstoja je organizacija prešla različne faze, pa tudi v očeh ljudi je imela zdaj tako in zdaj drugačno podobo. Nekateri so jo imeli za univerzalno zdravilo zoper človeško neumnost, drugi za trojanskega konja, v katerem se skriva sovražnik, tretji pa za prvega v boju za realizacijo lastnih zamisli in sanj, ki jih v zgodovini človeštva poprej ni bilo mogoče uresničiti.

V kontekstu naših refleksij je morda iz preteklega delovanja OZN najbolj pomembno prav vprašanje – ne v koliko konfliktih je posredovala OZN, koliko

otrok je rešila lakote, koliko beguncem je našla zavetje in koliko življenj je rešila – ampak, ali je znala organizacija v zadnjih šestdesetih letih med svojimi uslužbenci oblikovati novo, sodobno miselnost in jo razširiti tudi med tiste, s katerimi je OZN v tem obdobju sodelovala. Je bilo instituciji, ki ima tako močne korenine v preteklosti in ki ima o prihodnosti dokaj idealistično vizijo, v toku let mogoče oblikovati takšno mišljenje in vizijo, ki bo presegla pogled in nazore iz časov, v katerih je organizacija nastala? Vse od svoje ustanovitve sem so Združeni narodi razpeti med dve različni silnici: najprej kot Združeni narodi ljudstev (peoples), potem pa kot Združeni narodi držav in njihovih vlad (governments). Popolnoma ustrezno se nam zdi omeniti ti dve napetosti: namreč med interese ljudstev in interese vlad, saj gre vendar za napetost, ki legitimnim vladam ne povzroča težav. Tiste vlade, ki se tega bojijo, namreč prav s tem dejstvom dokazujejo, da jim legitimnosti manjka.

Pred šestdesetimi leti nacionalna država še ni bila na vrhuncu svoje moči. Pač pa je danes nekako soglasno sprejeto prepričanje, da je koncept nacionalne države v zatonu. Težko je verjeti, da se bo koncept obdržal po krogu globalizacijskih sprememb – kar pa utegne kajpak trajati še nekaj generacij.

101

Služba Generalnega sekretarja OZN pravzaprav ni služba, ampak poslanstvo (mission). Ni namreč naključje, da so tisti, ki so se v tej dolžnosti najbolje izkazali, sami prišli do takšnega spoznanja. Prek številnih strukturnih sprememb organizacije ter prek mnogih finančnih kriz, ki se prav tako redno pojavljajo, se je svetovna organizacija očitno dobro prilagodila na spremenjene potrebe svojih članic. Opazovalcu, ki ni večš politike se zdi, da so države članice obsedene z nadziranjem same organizacije, ki je – po definiciji – v določenih obdobjih in pred določenimi vprašanji tudi zares dokaj šibka, manj pomembna in neučinkovita.

Dejstvo je, da je bila svetovna organizacija vedno tujek vis-a-vis nacionalnim državam, pa vendar je bila ves čas več kot le medvladno telo. Prav to je bilo nemara tudi v ozadju mešanih občutkov do organizacije v nekaterih državah članicah. Danes pa je pravi izziv za organizacijo in njene članice morda prav v vprašanju prevelikega prenosa moči iz območja tradicionalnih institucij, kakor tudi pojav igralcev na političnem polju, ki niso bili izbrani na volitvah in ki so pogosto tudi dokaj neodgovorni ali sploh neugotovljivi. Prav ironično je, da institut Generalnega sekretarja OZN zbujata toliko političnih emocij, pa čeprav urad sam ne pobira davkov in ne premika vojaških enot.

Mar je lahko prav dejstvo, da nima ne denarja in ne vojske, pa vendar z velikim vplivom v različnih delih sveta, pomemben dokaz velikega uspeha, ki so ga dosegli nosilci tako pomembne funkcije? Oseba na tej funkciji (naj bo ženska ali moški) bo v prihodnje, kljub moči brez denarja in orožja, očitno razpolagala s precejšnjim vplivom. Zdi se, da je moč vsakokratnega Generalnega sekretarja prav v njegovih idejah, načelih in v sposobnosti komunikacije. Pravzaprav se je sama služba generalnega sekretarja že bila sposobna prilagoditi novemu konceptu mednarodne stvarnosti, podobna naloga pa čaka zdaj še Generalno skupščino in Varnostni svet.

102

Sprava je najvišja oblika dialoga. Vključuje sposobnost poslušanja; sposobnost ne le prepričevanja, ampak tudi biti prepričan oz. sprejeti prepričanje drugega, predvsem pa sposobnost izreči besedo odpuščanja. V svojem bistvu je sprava dialog in osnova za prihodnost, ne pa dialog o preteklosti. Da bi dosegli takšno raven dialoga in razumevanje različnosti, moramo pojem sovražnika razumeti drugače kot nekdanj, prav tako pa moramo drugače razumeti tudi osebno odgovornost in zavest pripadnosti globalni družbi. Sprava ima dva momenta: najprej mora odgovoriti na zahtevo po pravičnosti, toda hkrati mora iti prek meja pravičnosti. Za oboje je potreben razum, duhovna zavest in moč biti prvi v iskanju nove poti.

Projekt globalne etike zahteva dolgotrajno in konstantno prizadevanje za mir, iskanje pravičnosti, prizadevanje za pravo partnerstvo in za resnico, in *to pa so tudi štirje stebri našega sistema globalne etike.*

5. FUNDACIJA »SVETOVNI ETOS«

Poleg pobude na najvišji ravni (OZN) ter vrste podobnih pobud na ravni različnih mednarodnih organizacij (UNESCO), združenj, religij ali posameznih držav pa je zavest o prizadevanju za skupni etični temelj in minimalni imenovalec vseh kultur in civilizacij prisotna tudi v različnih akademskih krogih, v javnih in zasebnih institutih, strateških centrih in raziskovalnih institucijah, med katerimi naj posebej izpostavimo nemško ustanovo *Stiftung Weltethos*, ki jo je pred leti na Univerzi v Tübingenu ustanovil švicarski teolog Hans Küng.

Fundacijo in njenega ustanovitelja je k sodelovanju pri projektu *Dialog civilizacij* povabil sam Generalni sekretar Annan, saj je H. Küng avtor več knjig in

razprav o različnih verstvih in njihovi etiki ter o prizadevanjih za globalni dialog,⁸ solidarnost in verski ekumenizem.⁹ Kot vsako prizadevanje za dialog in sodelovanje mora tudi globalno zavezništvo in iskanje skupnega etosa izhajati najprej iz dobrega poznanja kulture in tradicije našega bližnjega, naj bo kristjana, muslimana, budista, Juda ali koga drugega.¹⁰ Takšno razumevanje je prvi korak k spoštovanju različnih tradicij, spoštovanje je potem pogoj za ustvarjalen dialog, le-ta pa za iskanje skupnih vrednot, enotnega imenovalca in temelja, ki je skupen vsem ljudem, religijam in civilizacijam. V slovenskem prostoru prof. Tine Hribar takšen temelj imenuje »pra-vrednote«, kakor je o tem spregovoril na nedavnem posvetu o vlogi religij pri predsedniku republike.

Nameni, ki si jih je v Fundaciji zastavil prof. Küng, so: spodbujati medkulturni in medverski dialog; krepiti zavest o pomenu medkulturnega in medverskega izobraževanja; omogočati ter podpirati medkulturna in medverska srečanja, raziskovanje in izobraževanje. Fundacija je svoje oddelke že ustanovila tudi v Avstriji, v Švici, Nemčiji, v Veliki Britaniji in v Liechtensteinu, v načrtu pa je tudi urad na Češkem. Ima lastno večjezično spletno stran (www.weltethos.org), prireja pa različna srečanja, predavanja, simpozije in razprave na temo globalnega dialoga. Kot vabljeni predavatelji so v Fundaciji tako že nastopili npr. K. Annan, T. Blair, M. Robinson in nemški zvezni predsednik H. Köhler, kar priča o pomembni politični teži, ki jo ima ta nemška institucija. Oglejmo si nekaj izbranih misli vabljenih predavateljev v Tübingenu in njihove poglede na dialog civilizacij in možnost globalnega/svetovnega etosa.

103

a) Predavanja o svetovnem etosu

Knjiga švicarskega profesorja filozofije in teologije H. Künga o globalni odgovornosti (*Projekt Weltethos*, München 1990) je po vsem svetu sprožila vrsto razprav o nujnosti moralne paralele temu, čemur na ravni kapitala in prostega pretoka ljudi rečemo globalizacija. Na razmišljanja, zbrana v knjigi, se je odzvala tako nemška kakor tuja javnost, v razpravo pa je posegel celo Generalni sekretar OZN Kofi Annan, saj je uvidel, da tudi mednarodna organizacija potrebuje več teoretske opore pri svojem delu, politiki povsod po svetu pa okrep-

⁸ Glej npr. H. Küng: *Dokumentation zum Weltethos*, Piper, München 2002.

⁹ Omenimo npr. *Christianity and World Religions*, Orbis 1994; *Judaism*, 1995; *Christianity and Chinese Religions*, Doubleday 1989 ter njegove razprave o islamu, budizmu ipd.

¹⁰ Glej R. Hayhoe: *Knowledge across Cultures: A Contribution to Dialogue among Civilisations*, Hong Kong University Press, 2001.

ljeno in artikulirano zavest o skupni odgovornosti, ki presega politično, geografsko, nazorsko ali versko pripadnost. Prav o teh vprašanjih je novembra 2001 razpravljala Generalna skupščina OZN, leto 2001 pa je razglasila za »Mednarodno leto dialoga med civilizacijami«. Razprave o globalni etiki so dobile svoj institucionalni okvir tudi v Fundaciji za globalno etiko, ki je bila kot zasebna fundacija (*Stiftung*) v okviru Univerze v Tübingenu ustanovljena leta 1995.

Med cilji Fundacije je prvi krepitev medkulturnega in medverskega dialoga ter raziskovanja, v okviru študijskih srečanj in razprav o problematiki pa gre privilegirano mesto letnim predavanjem uglednih vabljenih gostov. Prvo predavanje je imel 30. junija 2000 britanski premier Tony Blair (»Vrednote in moč skupnosti«), drugo 21. januarja 2002 tedanja (1997–2002) Visoka komisarica OZN za človekove pravice in bivša predsednica Irske Mary Robinson (»Etika, človekove pravice in globalizacija«), tretje pa 12. decembra 2003 generalni sekretar OZN Kofi Annan (»Imamo še vedno univerzalne vrednote?«).¹¹ Četrti v nizu je s predavanjem 1. decembra 2004 nastopil nemški zvezni predsednik Horst Köhler, peta pa je bila 20. oktobra 2005 iranska nobelovka in borka za pravice žensk Shirin Ebadi.

Predavanje britanskega premiera T. Blaira

Britanski premier T. Blair je 30. junija 2000 v Tübingenu nastopil z obsežnim predavanjem (mesto Tübingen je pobrateno z mestom Blairove volilne enote v grofiji Durham), ki ga je razdelil na štiri poglavja:

- narava sodobnih globalnih sprememb;
- skupnosti v okviru naroda;
- doktrina o mednarodni skupnosti;
- vloga verovanja in medverskega razumevanja.

¹¹ Generalni sekretar se je med 11. in 13. decembrom 2003 sicer mudil na uradnem obisku v Nemčiji. Med drugimi se je v Berlinu sestal z nemškim zunanjim ministrom J. Fischerjem, z obrambnim ministrom P. Struckom, z vojaškimi častmi pa ga je sprejel tudi kancler G. Schröder. Na gradu Bellevue ga je sprejel tudi tedanji nemški predsednik Rau. Sekretar Annan se je ločeno sestal z voditeljico nemške opozicije (CDU) A. Merkel in še z nekaterimi nemškimi politiki, po obisku mednarodne šole v Stuttgartu pa je svoj obisk v Nemčiji sklenil s predavanjem v Tübingenu.

Na podlagi izkušnje iz dialoga civilizacij na mikropriemeru Severne Irske je Blair ugotovil, kako pomembno je delati za sporazumevanje in dialog med različnimi skupnostmi, saj »v 21. stoletju ne more biti prostora za ozkost in izključevanje tradicij«. Industrijska revolucija, ki se je pred kakimi dvesto leti začela prav v Angliji, je po Blairovem mnenju bistveno prispevala k formaciji moderne evropske družbe, katere zadnji krik je prav globalizacija, ki je futurologi še leta 1990 niso znali opredeliti in artikulirati. Danes je globalna družba realno politično in gospodarsko dejstvo, njena realnost pa toliko večja, kot je očitnejši padec ideoloških zidov in strahu. »Gre torej za družbo, v katere jedru tiči poseben paradoks: imamo vse več individualne svobode, hkrati pa smo med seboj vse bolj in bolj odvisni.« Blair vidi odgovor na moralne dileme globalne družbe v »aplikaciji tradicionalnih vrednot v moderni družbi; seveda v skladu s njihovim bistvom in upošteva je nujne spremembe. Teologi bi temu rekli: združiti je treba vero in razum«. »In kaj so te vrednote,« se sprašuje Blair. »Najbolje jih izraža sodobna ideja skupnosti (*community*), v katere jedru je ideja, da smo vsi enakovredni – to je hkrati osrednje vodilo moje politike – ter da imamo vsi enako odgovornost ustvarjati družbo, v kateri bo takšna enakost prišla do prave veljave.«

Na temo skupnosti v okviru naroda pa je Blair omenil, da bilo moralo biti po njegovem mnenju temeljno vodilo sodobnih vlad »priložnost za vse, odgovornost vseh«. V času, ko makroekonomska politika ni več »leva ali desna, ampak zgolj pravilna ali napačna«, je potrebno moči in energijo skupnosti usmerjati tako, da bodo različne pregrade padle same od sebe. Po njegovem mnenju je izobrazba danes »ekonomska in socialna potreba sodobne družbe«. V času hladne vojne so Evropi vladale vojaške čete, danes pa upravljajo z njo izobražene množice, pri čemer je postregel z nekaj statističnimi podatki iz Velike Britanije. »V jedru sodobne civilne družbe je zaveza (*covenant*) o odgovornosti in dolžnostih, kar je pogoj, da družba kot družba tudi dejansko funkcionira.« Glede mednarodne skupnosti kot temeljnega pojma sodobne politične in pravne misli pa je britanski premier povedal, da je vrsto sodobnih vprašanj današnje ekonomije in politike nemogoče reševati zgolj v kontekstu nacionalnih držav, saj »nas prav zgodovina zadnjih 100 let uči, kako ključno je mednarodno sodelovanje in mednacionalna zavezništva«. Zanimivo je, da je ob tem Blair citiral italijanskega pesnika Danteja, »ki je že leta 1309 govoril o enotnem pravu za vse narode, katerega bistvo je prepoved medsebojnih spopadov«. Dalje je citiral tudi nizozemskega razsvetljenca Erazma Rotterdamskega, Huga Grotiusa in njegov prvi poskus sistematizacije mednarodnega

prava leta 1625 ter še nekaj klasičnih imen novoveške politične misli (Rousseau, Kant).

Začetek resne globalne politične zavesti pa po njegovem predstavlja mirovna konferenca v Parizu leta 1919 in ustanovitev Lige narodov, predhodnice današnje OZN,¹² »ki pa zaradi prelomljenega zaupanja in manjka skupnih vrednot pri svojih prizadevanjih žal ni bila uspešna, saj ni uspela preprečiti niti japonske invazije na Kitajsko, niti italijanske invazije na Etiopijo, niti invazije Nemčije na Češkoslovaško in Avstrijo«.

Predavanje Mary Robinson

106 Mary Robinson (roj. 1944) je bila med letoma 1997 in 2002 visoka komisarka Združenih narodov za človekove pravice (OHCHR), pred tem pa predsednica Irske. V Tübingenu je imela 21. januarja 2002 predavanje z naslovom »Etika, človekove pravice in globalizacija«. Začela je z omembo dveh pomembnih novejših dokumentov s področja človekovih pravic: z Deklaracijo in akcijskim programom s Svetovnega kongresa za človekove pravice (Dunaj, junij 1993) in z Deklaracijo verskih voditeljev o globalni etiki (Chicago, julij 1993) ter nadaljevala z izkušnjami Visoke komisarke za človekove pravice, saj se je v boju za človekove pravice aktivno angažirala v Ruandi, Južni Afriki, na Kitajskem, na Kosovu in drugje. »Velikokrat sem se na teh potovanjih srečala z očitki, da je ideja človekovih pravic v okviru OZN spolitizirana in da nima lastne inherentne integritete. Najprej zato, ker vidijo mnoge dežele v razvoju v tem zgolj žugajoči prst Zahoda, potem pa zato, ker je po mnenju mnogih koncept človekovih pravic pod okriljem OZN zelo ozek, omejen predvsem na državljanske svoboščine (neodvisnost sodstva, svoboda izražanja, združevanja in religije ter prepoved torture), spregleduje pa koncept ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, kakor npr. pravico do hrane, izobraževanja in osnovne zdravstvene oskrbe.« Robinsona razume etiko kot »produkt različnih tradicij, naj bo posamezne družbe ali njenega dela, kakor tudi produkt več skupnosti, če naj govorimo o etiki človeške skupnosti«. O vrednotah je zatrdila, da gre za koncept, ki je »bolj abstrakten, kot je etika, so pa vrednote gradniki morale in

¹² Med temeljnimi načeli Društva narodov je preambula leta 1919 naštel te temeljne vrednote: izogibanje vojaškim spopadom; prizadevanje za odprte, pravične in častne odnose med narodi; vzpostavitev sistema mednarodnega prava ter spoštovanje medsebojnih obveznosti in dogovorov.

etike«. Povzela je, da se je vrh državnikov v palači OZN septembra 2000 strinjal (A/RES/52/2) glede naslednjih temeljnih vrednot: svoboda, enakost, solidarnost, toleranca, spoštovanje narave in skupna odgovornost.

Naloga mednarodnega prava je predvsem ta, da takšna vrednostna načela prelije v normativni jezik, kar ni enostaven proces, saj je pravo odprto in dinamičen mehanizem, ki se mora prilagajati stvarnosti, vrednote pa so nekaj konstantnega. Je pa res, da se v vsaki pravni odločitvi skriva tudi razmislek o vrednotah in etiki. V nadaljevanju je povzela nekaj stališč o etiki in globalizaciji (Annan, Kűng, Blair) ter odprla nekaj vprašanj o etiki globalnega boja proti AIDS-u, o delovanju WTO, o etiki ekologije ter o nujnosti foruma domorodnih ljudstev, ki v mednarodnih telesih niso zastopana.

Predavanja generalnega sekretarja OZN Kofi Annana

Generalni sekretar Annan je predavanje naslovljal »Imamo še vedno univerzalne vrednote?« Govornika je najprej predstavil rektor tűbingenške univerze prof. dr. Eberhard Schaich, profesor ekonomije in statistike, zatem pa še prof. H. Kűng. Predavanje je bilo sicer sprva načrtovano v aprilu 2003 (ob Kűngovi 75-letnici), a je bilo zaradi obveznosti generalnega sekretarja preloženo na december. V uvodnem pozdravu se je rektor ugledne nemške univerze (z 22.000 študenti z vsega sveta) najprej zahvalil za obisk in za plemenito delo, ki ga v službi mednarodnega miru in varnosti opravlja generalni sekretar,¹³ omenil pa je tudi pomen dela prof. Kűnga, ki je Združene narode opozoril na nujnost globalne odgovornosti in svetovne etike. Annan je uvodoma povedal, da je morda naslov, ki se sprašuje po obstoju tega, o čemer raziskuje Kűngova fundacija, nekoliko provokativen, toda sam sekretar je že v začetku govora pozitivno odgovoril na vprašanje iz naslova. »Seveda jih imamo! Vrednote miru, svobode, družbenega napredka, enakih pravic in človeškega dostojanstva, zapisanih v *Ustanovni listini Združenih narodov* in v *Splošni deklaraciji o človekovih pravicah*. Nič manjšega pomena nimajo te vrednote danes, kot so ga imele tedaj, več kot pol stoletja nazaj. Nič bolj niso bile realizirane tedaj, kot so

107

¹³ Kofi Annan je bil rojen leta 1938 v mestu Kumashi, danes del leta 1957 ustanovljene Gane. Ekonomijo je študiral v ZDA in v Švici, na MIT v Bostonu pa je študiral management. Leta 1962 je stopil v službo OZN, najprej pri Svetovni zdravstveni organizaciji ter pri Komisariatu za begunce v Ženevi. V New Yorku je kasneje postal pomočnik generalnega sekretarja za mirovne operacije, s 1. januarjem 1997 pa je prevzel službo najvišjega diplomata. Januarja 2002 je nastopil drugi petletni mandat. Leta 2001 je v imenu OZN prejel Nobelovo nagrado za mir.

danes.« Annan je opozoril, da je treba na omenjene dokumente gledati kot na izraz »optimistične vizije,« ne pa kot opis tedanje stvarnosti, saj je »bila med podpisniki omenjenih resolucij celo Sovjetska zveza, tedaj na vrhuncu Stalinovega terorja, pa tudi mnoge kolonialne sile«.

Kljub temu sekretar ugotavlja, da so omenjene vrednote »danes nekoliko bližje njihovi uresničitvi kot pred desetletji, in precej bolj splošno sprejete. Splošna deklaracija o človekovih pravicah je postala del zakonodaj sodobnih držav in referenca vseh, ki si v različnih delih sveta prizadevajo za človekove pravice«. V tem smislu Annan sicer zaznava določen napredek, a kljub vsemu dodaja: »V današnjem času globalizacije je potreba po univerzalnih vrednotah večja kot kdaj koli prej.« Izpostavil je dejstvo, da je vsaka družba zgrajena na določenih vrednotah, pa naj gre za lokalne skupnosti ali narode – toliko bolj za mednarodno, globalno skupnost, ki lahko obstaja le, če »ima globalne vrednote, ki jo držijo skupaj«. A takšnih vrednot ne smemo imeti za nekaj samo po sebi danega, posebej ne danes, ko dogodki pogosto pričajo o primanjkljaju vrednot in standardov človečnosti.

108 Globalne vrednote so pomembne ne le za življenje obče družbe, ampak tudi za posamezne narode in skupnosti, k že naštetim vrednotam pa dodaja še skrb za okolje, solidarnost, toleranco in enakost. K tem velja dodati še praktične vrednote, kot so pravica do izobraževanja, osnovnega zdravstva in čiste vode – »od katerih so danes še milijoni zelo daleč«. Annan ugotavlja, da je globalizacija res okrepila zavest naše pripadnosti skupnemu prostoru, ne pa zavesti skupnega deleža skrbi do bremen, ki jih nosi takšno življenje. »Bolj kot bi univerzalne vrednote potrebovali, bolj se nam izmikajo,« ugotavlja govornik, pa naj gre za mir in stabilnost, trgovino in tržišča ali pa za družbene in kulturne odnose – »povsod imamo občutek, da živimo v času splošnega nezaupanja, strahu in protekcionizma. V času, ko se ljudje zapirajo vase, namesto da bi se učili izmenjave z drugimi. Pojem skupnosti definiramo čedalje bolj ozko,« opozarja sekretar in svari pred izločanjem »drugega« iz definicije pojma skupnosti.

Kot nasprotje globalni etiki postavlja Annan partikularne sisteme vrednot in omejeno razumevanje skupnosti ter opozarja na posledice takšnega omejenega razmišljanja o družbi, vrednotah in odgovornosti (»etnično čiščenje, genocid, terorizem strah, sovraštvo in diskriminacija«). »Prav takšne posledice nas vodijo k razmišljanju o univerzalnih vrednotah,« razpravo o tem pa sekretar naveže na 11/9 in na domnevni spopad med islamom in Zahodom (»dvema ab-

strakcijama«). »Milijoni pobožnih muslimanov v Nemčiji bi lahko potrdili, da ne gre za nikakršen spopad civilizacij, saj so prav muslimanske skupnosti zato pogosto žrtve neupravičenega sumničenja, sovraštva in diskriminacije. In v muslimanskem svetu se pogosto podobno dogaja tudi z ljudmi z Zahoda. Veljavnost univerzalnih vrednot ni odvisna od tega, ali so vse res tudi dejansko povsod privzete in udejanjene.

Etični kodeksi so vedno izraz idealov in aspiracij – so določen moralni standard, ne pa zapoved tega, česar nemara ne bo mogoče nikdar uresničiti,« je dodal. Pomembna je trditev, da »nobene religije ali etičnega sistema ni dopustno soditi na osnovi moralnih prestopkov kakenga izmed njegovih privrženecv. Kakor si ne želimo, da bi krščanstvo sodili po križarjih ali inkviziciji, moram biti tudi sam zelo pazljiv pri sodbi o drugih veroizpovedih, da jih ne bom sodil po dejanjih skupine teroristov, ki bi svoja dejanja vršili pod imenom religije.« Univerzalne vrednote zahtevajo od vsakega človeka, da si pride na jasno o temeljnih postavkah dobrega in zla – o tem, kaj imamo vsi skupno zato, ker smo ljudje, in da se kot taki tudi spoštujemo. Kakor zahtevamo zase, moramo tudi drugim biti vedno pripravljeni dopustiti, da definirajo in branijo svojo identiteto, ne pa da želimo to namesto njih storiti mi sami, pa čeprav dobronamerno, je poudaril Annan. »Če res verjamemo v globalne vrednote, potem moramo priznati, da je identiteta posameznika vedno pogojena s pripadnostjo eni ali več skupin. Pravice posameznika vključujejo pravico izražanja solidarnosti z drugimi.« Po mnenju generalnega sekretarja nima posameznika nihče pravice trgati od pripadnosti skupnosti, pa naj bo ta skupnost pogojena s pripadnostjo religiji, nazoru, narodu ali državi.

Nesprejemljivo je torej obtoževati ali preganjati muslimane zato, ker izražajo solidarnost z brati v Palestini, Iraku ali Čečeniji – ne glede na to, kaj si mislimo o sredstvih boja teh ljudstev. In ne glede na to, kaj si posamezni med nami mislijo o potezah Izraela, moramo vedno izkazovati spoštovanje do pravice izraelskih Judov, da živijo v varnosti in v mejah lastne države – in do pravice Judov povsod po svetu, da svoji državi pomagajo in da izražajo lastno narodno in versko identiteto.

Na takšni osnovi potem Annan sklepa o obstoju temeljnih vrednot: »Kakor je napačno na osnovi dejanj ali izjav posameznikov obtoževati celoten kompleks vrednot neke skupnosti, je tudi napačno trditi, da določena vrednota ni univerzalna, ker jo posameznik ali kaka skupina ne sprejema in jo nima za svojo.

Prav zaradi takšnih razmišljanj moramo bolj odločno govoriti o univerzalnih vrednotah in obratno: jasno moramo zastaviti svojo besedo tedaj, ko gre za posamezna dejanja in nazore, ki so v popolnem nasprotju z moralo in vredna obsodbe vsega človeštva. Seveda pa zavest o skupnih vrednotah sama po sebi še ne reši nobenega problema, pač pa nas zavezuje k iskreni zvestobi nenasilju in spoštovanju življenja.

Zaveza solidarnosti in pravičnemu ekonomskemu redu še ne pomeni odgovora na vprašanje, katera ekonomska politika je lahko najuspešnejša, prav tako kot načelno soglasje o toleranci in zaupanju še ne pomeni, da smo našli odgovor na vprašanje, kako tolerantni in zaupljivi moramo biti do sistemov in oseb, ki niso tolerantni in niso vredni zaupanja. In tudi ko govorimo o načelnem soglasju o pravici enakosti moških in žensk, se moramo zavedati, da to nikakor ne pomeni, da smo našli tudi odgovor o konkretni družbeni vlogi moških in žensk, o njihovi specifičnosti in denimo o tem, ali iz tega izhaja tudi dolžnost države, da spodbuja in ščiti svetost zakonske zveze (»sanctity of the marriage bond«). Jasno je, da imamo o posameznih konkretnih rešitvah lahko različna mnenja in alternative, tako v okviru posameznih družb kot med različnimi družbami, saj vloga univerzalnih vrednot ni v odpravi takšnih razlik, ampak v reševanju teh vprašanj ob spoštovanju različnosti in brez vsake destruktivnosti.«

110

Toleranca in dialog sta bistvena, saj brez njiju ni miroljubne izmenjave idej in ne poti do realizacije sprejetih rešitev. Posebno sporočilo je Annan poslal tudi razvitim deželam, ki prepogosto zgolj zviška opozarjajo na pomanjkanje vrednot drugod. »Tudi tiste države, ki se imajo za sodobne, morajo priznati, da modernost sama po sebi še ne pomeni tudi tolerance. Celo iskreni liberalci in demokrati so lahko kdaj netolerantni v svojih pogledih. Vsak mora biti sam svoj varuh pred takšnimi skušnjavami.« Annan trdi, da morajo tudi tradicionalne in na negovanju tradicije oprte družbe dojeti, da je tradicija najbolj živa tedaj, ko je odprta novim tokovom in idejam (naj prihajajo do zunaj ali od znotraj) ter živo dinamična.

Za vse vrednote pa velja, da jim je na dolgi rok najbolj zagotovo preživeti le ob (političnih) pogojih večstrankarstva, svobodnih volitvah ter delitvi oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno. »Takšna ureditev kajpak ni sama sebi namen, ampak vodi k nekemu cilju,« ugotavlja sekretar. Prav tako pa si tudi nobena država, ki je takšne standarde že osvojila, ne more lastiti pravice, da jih mora zdaj vsiliti tudi drugim. Vsaki družbi moramo dati priložnost in čas, da izrazi

omenjene vrednote na način, ki odraža njeno lastno izročilo in specifično kulturo. »Namen vrednot ni ta, da o njih razpravljajo filozofi in teologi, ampak da pomagajo ljudem prav živeti njihovo življenje in organizirati njihove skupnosti. Na mednarodni ravni še kako potrebujemo mehanizmov sodelovanja, ki bi bili dovolj čvrsti in utemeljeni na univerzalnih vrednotah, a vseeno dovolj fleksibilni, da bi bili zmožni pomagati ljudem v različnih situacijah.« Končno bo vse nas sodila zgodovina: ne po tem, kar smo rekli, ampak po tem, kar smo naredili. Tisti, ki danes na ves glas pridigajo o vrednotah svobode, vladavine prava in enakosti pred zakonom, imajo posebno odgovornost, da po teh vrednotah tudi sami živijo; osebno in družba kot taka, pa tudi, da te vrednote udejanjajo tako med tistimi, ki jih imajo za sovražnike, kot med svojimi prijatelji.

Toleranca ni potrebna v odnosu z nekom, s katerim si delita isto mnenje ali ki odobrava naše ravnanje – tedaj, ko smo jezni, moramo uporabiti naša načela o človečnosti in medsebojnem spoštovanju. »Nikdar ne smemo biti zadovoljni s stanjem, kakršno je. Razmere v svetu česa takšnega preprosto ne dopuščajo! Tudi v sami OZN se pogosto srečujejo s skušnjavo, da bi lastno delo razglasili za očitno koristno in še kako relevantno za ves svet – članice pa okrcali, da ne znajo bolje uporabiti tako zelo pomembne institucije, kot je OZN. Toda tako ne gre. Še bolj se moramo zavzemati za promocijo univerzalnih vrednot v vseh državah članicah in biti sploh bolj učinkoviti v vseh dimenzijah našega dela. Človekove pravice in univerzalne vrednote so tako rekoč sinonimi – tako dolgo, dokler razumemo, da vrednote pač ne lebdijo v zraku, ampak vključujejo tudi vrsto obligacij. In obligacija ni nič brez zavesti, da lahko obljubljeno tudi izvršimo. Če moremo, potem tudi lahko,« je sklenil Annan in retorično dodal:

111

»Kaj naj potemtakem rečemo: mar še imamo univerzalne vrednote? Seveda jih imamo! Kar pa ne pomeni, da jih moramo imeti za nekaj danega. Moramo jih pozorno preučevati, jih braniti in jih krepiti! Predvsem pa moramo v sebi najti in prebuditi željo za življenjem po teh vrednotah – pa naj bo zasebno, v skupnostih, državah in v svetu, ki mu pripadamo!«

Po Annanovem govoru se je v dvorani tübingenške univerze razvil pogovor med uglednim gostom in profesorjem Küngom, iz katerega je najprej razvidno, kako zelo se sogovornika spoštujeta ter kako prijateljski je odnos med Generalnim sekretarjem in profesorjem. Najprej mu je gostitelj zatrdil, da bo »tale govor gotovo postal eden izmed temeljnih čtiv za tiste, ki se ukvarjamo z globalno etiko,« potem pa mu je zastavil osebno vprašanje, od kod črpa moč za

zbranost v najtežjih političnih trenutkih (npr. vojna v Iraku). Najprej je omenil svojo ženo (»ki je hkrati tudi moj partner«) in pogovore z njo ter z družino in prijatelji. »In, seveda, tudi moja vera mi pomaga!« Poleg razprave o političnih temah sta se sogovornika dotaknila tudi drugih zanimivih tem. »Zdi se, da je Evropa utrujena starih paradigem, ki so definirale evropsko modernost.

Po stoletju vojn in konfliktov je čas za razmišljanje o novi paradigmi evropske identitete, ki ne bo slonela na vojaških konfrontacijah, agresiji in maščevanju, ampak na sodelovanju, razumevanju, spravi in integraciji,« je povedal Küng in dodal, da v konceptih aktualne politike ZDA mnogi Evropejci vidijo nevaren povratak starih načel odnosa do sveta in urejanja globalnih zadev. »Kaj lahko stori OZN, da bi preprečila takšen povratak nazaj in da zažene proces v nasprotno, sodobnejšo smer,« se je vprašal Küng in omenil, da je v tem oziru Evropa res »zgodbna o uspehu« – obdobje 50-letnega miru traja v vsem prostoru OECD – od Evrope in Severne Amerike, do Avstralije in Japonske. »In takšen mir želimo ohraniti. Kaj lahko torej stori OZN, predvsem v smislu splošnega izobraževanja za novo paradigmo sodelovanja?« Že sam koncept OZN je del povojne paradigme: prav zato, da bi države ne ponovile napak iz prve polovice preteklega stoletja. Sekretar poudarja, da je tudi EU (vključno s skupnim evropskim trgom) dokaz, da obstajajo skupne vrednote in da je na njihovi osnovi mogoče zgraditi uspešno in dinamično skupnost.

V Evropi je dozorela zavest o nujnosti odpovedi delu nacionalne suverenosti v prid bolj harmoničnim odnosom v širši skupnosti, ugotavlja sekretar in poudarja, da mora biti v ZDA »še precej storjenega na področju razumevanja in aplikacije pojma suverenosti«. Procesov, kakršni so znani iz Evrope, se v ZDA še niso lotili. O teh vprašanjih imajo ZDA precej drugačne poglede od Evrope, pa naj začnemo s Protokolom iz Kjota ali z Mednarodnim kazenskim sodiščem. Kljub vsemu vidi sekretar Evropo in Ameriko kot partnerja, ki »sta v preteklosti skupaj marsikaj dosegla,« meni pa, da je bilo »v minulem obdobju prav zaradi hladne vojne (skupna nevarnost) to sodelovanje nekoliko uspešnejše, kot je danes«. V zvezi z ameriško teorijo o preventivni vojni v Iraku je Generalni sekretar povedal, da »večina ni bila ravno prepričana, da gre v primeru Iraka res za grožnjo, ki je neposredna in ki zahteva takojšnjo reakcijo« – prav odtod so se potem porodile nove delitve.

Z namenom poiskati odgovore na omenjena vprašanja in globalne izzive je sekretar sklenil povabiti izbrano skupino modrih in angažiranih razumnikov

ter ji ob prelomu tisočletja naročil, naj zbere in analizira različne odgovore za omenjeno problematiko. Po razpravi o takšni preventivni vojni, ob kateri se ponuja vrsta pomislekov, je sekretar ponovil upanje, da bo tudi zdaj, podobno kot po II. svetovni vojni, mogoče najti globalni konsenz, na osnovi katerega bo moč odgovoriti na takšne in podobne dileme ter okrepiti splošni dialog in razumevanje. H. Kűng je v nadaljevanju razprave omenil zanimivo ambivalentnost: na eni strani imamo izrazito globalizacijo druŹb in govorjenje o globalnem etosu, na drugi pa dejstva, ki govorijo o tem, kako se krha zaupanje med posamezniki in med narodi, vključno z zaupanjem v mednarodnih odnosih in v poslovnem svetu.

Strinjam se s takšnim pomislekom, je odvrnil Annan in povedal, da pomanjkanje zaupanja dokazuje prav razširjenost korupcije, boj proti korupciji pa je eden glavnih izzivov sodobnih druŹb. Prav zaradi takšnih in podobnih izzivov »nove standarde in novo etiko toliko bolj potrebujemo«. Med razpravo o bliŹnjevzhodnem mirovnem procesu in palestinskem vprašanju, ki je po Kűngovem mnenju ključ za razumevanje fenomena sodobnega terorizma, je Annan povedal o 12.000 osebah, ki so v regiji v službi OZN (UNRWA), o bolnicah in šolah, ki jih vodi osebje ZdruŹenih narodov, pa tudi o humanitarni pomoči, ki jo deli.

113

Za dokaz vloge verskih voditeljev pri gradnji globalnega zaupanja in miru je Annan omenil srečanje verskih voditeljev v New Yorku leta 2000: »Verski predstavniki nam imajo precej ponuditi. Če se ozremo po temeljnih religijah – tudi tistih, ki trdijo da niso verni ali pa so agnostiki – opazimo, da je povsod ključen poudarek na izobraŹevanju in druŹbeni morali. Ubijati je greh, do bliŹnjega je treba biti spoštljiv (‘fair’). Mislim, da bi precej pomagalo, če bi verski voditelji in cerkve še naprej oznanjali sočutje, solidarnost in razumevanje bliŹnjega, saj Źivimo v zelo kompleksnem svetu; v svetu, kjer gredo mnogi lačni spat; kjer več kot sto trideset milijonov otrok (zlasti deklic) nima dostopa do šole; kjer vsak dan za posledicami AIDS-a umre osem tisoč ljudi. Nujno je torej, da ohranimo sočutje in občutek za skupinsko delo.« Sekretar je stvarno ocenil, da so danes religiji in verskim skupnostim mnogi obrnili hrbet, češ da gre za organizacije verskih ekstremistov, ki so vzeli stvari sami v svoje roke. »Moj nasvet vsem, ki tako gledajo, je: problem ni v religiji. Tega ni v Bibliji! Tega ni v Koranu in ne v Tori! To ni problem vere, ampak vernikov, ki se tako obnašajo in ki na takšen naćin v svojem Źivljenju aplicirajo verska naćela.« V nadaljevanju je o medverskem dialogu še povedal, da ima sam redne stike z

več verskimi voditelji, občasno pa se v prostorih OZN verski predstavniki tudi sestajajo in razpravljajo o različnih resolucijah, o katerih odloča Varnostni svet.

Predavanje nemškega zveznega predsednika Horsta Köhlerja

Nemški zvezni predsednik je imel 1. decembra 2004 na Univerzi v Tübingenu (tu je pred leti tudi doktoriral in služboval) predavanje z naslovom »Zakaj bi nas morali skrbeti drugi?« Začel ga je z omembo sprejetja Deklaracije o pravicah človeka in državljana v Parizu 26. avgusta 1789 oziroma z dejstvom, da je pariška narodna skupščina iz pragmatičnih razlogov te iste »univerzalne« pravice odrekla prebivalcem francoskih kolonij, saj bi z »enakostjo« črnih delavcev in mulatov usahnili tudi čezmorski dobiček poslancem te iste skupščine, ki so bili mnogi tudi lastniki podjetij v kolonijah, kjer so delali sužnji. »Takšna moralna nekonsistentnost in dvojni standardi so še danes breme sodobne družbe. Na eni strani imamo splošno prepričanje, da so vsi ljudje enaki in da imajo pravico do dostojnega življenja, svobode in samoodločitve, po drugi strani pa se pogosto pustimo vplivati lastnim političnim in ekonomskim interesom.« Predsednik opaza, da se Zahod pogosto sklicuje na splošna načela svobode in demokracije, v realnosti pa pogosto zgolj brani lastne interese.

114

Zato lahko upravičeno uporabljamo izraze, kot so »kulturni imperializem«, »imperializem človekovih pravic«, in govorimo o »zahodnih vrednotah«. Toda nemški predsednik jasno zatrdi, da nobena kultura ne more opravičiti arogance in občutka večvrednosti. Takšnega stališča pa še ni mogoče razumeti v smislu prepovedi angažiranja v zadevah drugih držav, kar zagovarjajo tisti, ki trdijo, da se mora vsaka država sama spopasti z izzivi revščine in krivic, saj je vsaka intervencija že tudi vplivanje na avtonomno življenje drugega. Takšno stališče za predsednika »ni le moralno sporno, ampak tudi politično pogubno, saj je naš svet prepleten in soodvisen, pred drugimi pa svojih oči ne moremo zapirati. Naša moralna obveznost je, da poskrbimo za tistega, ki je na slabšem od nas«. Po njegovem se osrednje vprašanje današnje družbene etike glasi »zakaj se me bližnji sploh tiče«, pri čemer »bližnjega« predsednik opredeli kot tujca, kot nečlana naše skupnosti.

Sprašuje se, zakaj naj do tujca sploh čutimo kako posebno moralno zavezo, saj takšna zaveza zgodovinsko sploh ni sama po sebi očitna. »Tako stara grška kakor rimska kultura nista poznali dolžnosti zagotavljanja blaginje revnim ali tistim, ki trpijo pomanjkanje.« Takšno zavest je po mnenju nemškega pred-

sednika prineslo šele krščanstvo, z zapovedjo »ljubi svojega bližnjega« oz. z Jezusovimi besedami »kar koli ste storili kateremu izmed teh najmanjših izmed mojih bratov, ste meni storili« (Mt 25,40). Krščanstvo je s takšnim motom prav zato postalo tako močna družbena sila, ker je udejanjilo to, o čemer so pisali že mnogi antični filozofi. Vzpostavilo je docela nov odnos do ubogih, bolnih, do sirot in vdov in tako začelo z novo solidarnostjo, ki tujcev ne izključuje.

In prav takšna solidarnost je po mnenju predsednika oblikovala tudi evropsko družbo. »Seveda je občasno prihajalo tudi do – če temu lahko tako rečemo – trka civilizacij; npr. tedaj, ko je šlo za konflikt med krščanskim oznanilom bratske ljubezni, ki zadeva tudi tujca, in germansko kulturo plemenskih sporov in maščevanja.« Zapoved »ljubi svojega bližnjega«, ki vključuje tudi ljubezen do tujca in ki je posebej usmerjena k najbolj ubogim – do danes ni izgubila svojega pomena. Je in bo ostala v zavesti Evrope. Ko danes govorimo o opustitvi dolžne pomoči kot o kaznivem dejanju, je to zgolj daljni odmev prilike o usmiljenem Samarijanu. Ta govori o bratski ljubezni, ki ne sprašuje po tem, kako blizu mi je kak človek, in spada prav zato med ključne evropske vrednote, trdi predsednik in ugotavlja, da so takšne vrednote vcepljene v zavest in vzgojo mladih Evropejcev tudi prek takšnih figur, kot sta sv. Miklavž in sv. Martin, ki sta pomagala ubogim.

115

Ob bok takšnim figuram iz preteklosti postavlja predsednik tudi aktualne primere junakov evropskega humanizma, kot so bili Frančišek iz Assisija, Albert Schweitzer, mati Terezija ali Dietrich Bonhoeffer, ki so Evropo vedno znova opominjali, kje so njene korenine. O evropskih koreninah je Köhler povedal, da »nedvomno vključujejo tudi razsvetljenstvo, človekove pravice in različna emancipacijska gibanja – toda tudi krščanstvo in krščansko etiko«. Toda večkulturna in multi-religiozna realnost sodobne družbe zahteva določeno pluralnost njenih temeljnih načel ter tolerantnost, ki pa je ne gre enačiti z ignoranco ali indiferentnostjo. Predsednik je ponovil besede iz inavguracijskega govora, kako se humanost Evrope danes meri z odnosom do usode Afrike, saj se je prav tej celini kot bankir in svetovalec za razvojno pomoč pri IMF posvečal nemški predsednik pred izvolitvijo.

Predavanje Nobelove nagrajenke iz Irana Shirin Ebadi

Iranska pravnica in zagovornica pravic žensk in otrok, ki je dobila Nobelovo nagrado za mir leta 2003, je v Tübingenu predavala 20. oktobra 2005. Govor je

začela s poudarkom na različnosti kultur in civilizacij (različnost značajev, kultur, jezikov, religij, ras, tradicij, nazorov, prepričanj, glasb, umetnostnih zvrsti, književnosti ipd.), kar pa nikakor ne more biti dokaz za neobstoj skupnih temeljev človeka. »Kljub različnostim nas družijo skupna človeškost človeka: nihče ni vreden več ali manj od drugega«. Zanimivo je, da so si miti različnih ljudstev pogosto med seboj precej podobni, različne jezike pa družijo skupna jedra in besedni koreni. Če torej obstajajo skupni koreni življenja na Zemlji, zakaj bi dvomili o tem, da obstajajo univerzalna pravila in vrednote, ki veljajo za vse človeštvo?

V tem smislu se govornici zdi, da so spoštovanje življenja, dostojanstvo osebe in ustvarjalnost v vseh kulturah in religijah nekaj pozitivnega, kakor je teror, nasilje in poniževanje človeka povsod nekaj zlega in nesprejemljivega. Pred šestdesetimi leti se je vendar uspelo združiti pravnikom in znanstvenikom različnih narodnosti, da so sestavili *Splošno deklaracijo o človekovih pravicah*, ki je utemeljena prav na obstoju skupnega svetovnega etosa. »Tisti, ki v imenu kulturnih razlik in relativnosti vrednot kršijo človekove pravice, so pravzaprav nazadnjaški tirani, ki svoje diktatorsko bistvo prikrivajo za masko kulture in v imenu nacionalne ali religijske kulture terorizirajo in vršijo nasilje nad lastno nacijo,« trdi Ebadijeva in opozarja, da bo svet našel svoj trajni mir samo takrat, ko bodo človekove pravice postale univerzalne.

Glede koncepta univerzalnega etosa pa je povedala, da je tako na pravo kot na moralo potrebno gledati dinamično. »V 16. stoletju je bilo npr. sužnjelastništvo razširjena in sprejeta praksa. Kaznovanje sužnjev ni bilo v nasprotju s tedanjimi zakoni ali etiko. Pa lahko danes, v 21. stoletju, trdimo, da je suženjstvo dopustno in pravno? Prav gotovo ne. Drug primer: v začetku 20. stoletja so bile ženskam znikane številne civilne in politične pravice. Z lastnimi napori in feminističnim bojem so potem dosegle nekaj teh pravic.« Etika in zakoni torej niso nič statičnega. So dinamični in se razvijajo. Ko je torej leta 1948 prišlo do deklaracije o človekovih pravicah, lahko glede na današnjo situacijo rečemo, da na osnovi problemov na področju varovanja okolja in razlik med revnimi in bogatimi deželami vsebina te deklaracije predstavlja minimum pravic, ki jih mora imeti vsak človek.

Tako je nujno potrebno opraviti preskus deklaracije pravic v smislu njihovega razširjanja. Iz lastne izkušnje s teokratskim režimom v Iranu Ebadijeva zatrjuje, da ne obstaja nobena religija, ki bi odobraval diktaturo, vojno, dis-

kriminacijo, umor nedolžnega človeka ipd., žal pa se nedemokratske islamske države pogosto poslužujejo prav takšnih sredstev in menijo, da mora v t. i. muslimanskih državah kar država uveljaviti zakone islamskega prava. Uveljavljanje človekovih pravic je možno, kolikor so te združljive z islamskim pravom. Islamske države pa priznavajo le lastno uradno interpretacijo in razlago islamskega prava. Razlage drugih muslimanov in učenjakov ne priznajo in jo v celoti zavračajo. Kdor ne sprejema njihove razlage religije, je zanje apostat in je zavrgel lastno življenje.

b) Muslimanska deklaracija o človekovih pravicah

Leta 1980 so v Kairu na konferenci zunanjih ministrov islamskih držav objavili muslimansko deklaracijo o človekovih pravicah. Te deklaracije ne smemo razumeti kot nasprotje *Splošni deklaraciji o človekovih pravicah*, češ da morajo biti za muslimane zakoni in pravila postavljeni na temelju religije po kriteriju islamskih držav. Potemtakem bi moralo biti na svetu toliko deklaracij človekovih pravic, kolikor je religij, se pravi okrog pet tisoč, v tem primeru pa bi dejansko prišlo do propada ideje človekovih pravic. Kratenje človekovih pravic je torej povezano z zlorabo religije.

117

To pa ni omejeno le na islamske države. Tudi katoliška cerkev je uporabila in potvorila krščanska temeljna pravila in zapovedi. Težko je tudi pozabiti grozljiva sibirski taborišča v Stalinovem času ali krvave študentske dogodke v Pekingu. Usklajevanje nacionalnih in partikularnih religioznih etik s svetovnim etosom je potreben in dolgotrajen proces, je še zatrdila Ebadijeva.

6. ZAVEZNIŠTVO CIVILIZACIJ

Generalni sekretar OZN je 14. julija 2005 v izjavi za javnost napovedal, da bo pobudo o zavezništvu civilizacij, ki sta mu jo posredovala predsednika vlad Španije in Turčije, socialist Jose Luis Rodriguez Zapatero in konservativni Recep Tayip Erdoğan (AKP), svetovna organizacija sprejela pod svoje pokroviteljstvo. Pobudo je označil kot »poskus zbliževanja med družbami, ki jih izkoriščajo ekstremisti«. Omenil je potrebo preseganja različnih med-civilizacijskih predsodkov, napačnih predstav in polarizacije, ki potencialno ogrožajo svetovni mir. »Vtis je, da so dogodki zadnjih let prepad v razumevanju med islamskim in zahodnim svetom še poglobile, kar so izkoristili ekstremisti v

različnih družbah,« ugotavlja Annan. Ni naključje, da sta pobudo predstavili prav Turčija in Španija. Španija je po umiku svojih enot iz Iraka potrebovala pobudo, v okviru katere bi lahko svoj vtis pred arabskim svetom popravila ter se navezala na tradicijo dokaj dobrih odnosov z arabskimi državami in islamom.

Strateška niša, ki jo je hočeš nočeš ustvaril ameriški napad na Irak ter ustvarjanje splošnega negativnega razpoloženja do islama in njegove politične filozofije, sta klicali po besedi vplivne članice »zahodnega sveta,« ki bo znala k deželam Bližnjega vzhoda pristopiti dialoško in brez imperialnih ali pokroviteljskih teženj. Turčiji pa je prišla pobuda prav najprej zato, ker gre pri zadevi pravzaprav zgolj za nadaljevanje drže, ki je Turčiji že tradicionalno lastna, kolikor uradna Ankara pač vedno stavi na adut združljivosti islama in demokracije, kot o tem najbolje priča prav njena lastna zgodovina v 20. stoletju.

118

Dalje je pobudo Turčija spretno umestila v lastno zunanjepolitično strategijo, ki stavi prav na dialoško noto Zahod – Vzhod oziroma Evropa – Azija in ki ji je zamisel o sintetičnem povezovanju velikih civilizacij Sredozemlja (krščanske, judovske in islamske) pisana posebej na kožo. Dalje pa je s pobudo Turčija Bruslju ponovno dokazala, kako bistvena je njena geopolitična in kulturnopovezovalna vloga, če naj EU postane bolj opazna in vplivna tudi v muslimanskem svetu; posebej v obdobju, ko so si ZDA takšen vpliv in politično težo v regiji izrazito oslabile.

Končno pa je Turčija projekt smiselno umestila tudi v lasten strateški interes, ki ga Ankara v novejšem času izkazuje po krepitvi odnosov z arabskimi državami (nekaj desetletij državnosti sodobne Turčije so bili ti stiki zelo šibki, saj se je ideologija kemalizma obračala na Zahod in ne v muslimansko okolje). Zanimivo je, da pobude v ZDA niso glasno pozdravili, saj Bela hiša Španiji še vedno zameri umik iz Iraka, Turčiji pa – med drugim – njeno preveč pasivno držo do ameriškega projekta demokratizacije Bližnjega vzhoda.

Ko je ameriški veleposlanik v Madridu Eduardo Aguirre na srečanju poslovnéžev v Španiji spregovoril o omenjeni pobudi, je – po pisanju *Spain Herald*a – lahko izjavil le, da jo ameriška vlada »še preučuje,« pri čemer je omenil še, da »Busheva administracija preučuje, če se pobuda ujema z drugimi iniciativami,« najverjetneje z ameriškim načrtom za demokratizacijo t. i. razširjenega Bližnjega vzhoda (GME), in z Barcelonskim procesom. Februarja 2006

pa je ameriška državna sekretarka španskemu zunanjemu ministru vendarle poslala pismo, v katerem je izrazila interes za ameriško sodelovanje pri omejenem projektu.

Pač pa je pobudo takoj za Turčijo in Španijo po srečanju z Erdođanom in Zapaterom v Londonu 27. julija 2005 podprl tudi britanski premier T. Blair, ki je projekt razumel predvsem kot naćin boja proti islamskemu terorizmu: »kot zavezništvo ljudi, ne glede na raso ali religijo, ki si prizadevajo za boj proti barbarskim dejanjem terorizma. Mi řelimo vzpostaviti koalicijo civiliziranih ljudstev, ki se borijo zoper terorizem.« Oćitno je, da je britanski premier idejo Turćije in řpanije razumel nekoliko po svoje, saj je pobudnicama řlo prvenstveno za dialog in ne za boj proti terorizmu.

Generalni sekretar je septembra 2005 imenoval posebno delovno skupino, ki jo sestavljajo razumniki z razlićnih podroćij in z vseh celin, namen skupine pa naj bi bil zasnovati globalno strategijo dialoga in sprave ter tako na teoretski in praktićni ravni preseći koncepte ideolořke in civilizacijske hegemonije, pa tudi vsako zlorabljanje religije, civilizacije in kulture za řirjenje nestrpnosti, terorizma in vsakršnega nasilja. Skupino sestavljajo tile izobrařenci:

- Federico Mayor (řpanija); bivři generalni direktor UNESCO in predsednik sklada »Kultura miru«
 - dr. Mehmet Aydin (Turćija); minister turřke vlade za verske zadeve
 - Mohamed Khatami (Iran); bivři predsednik Irana in eden izmed pobudnikov projekta »Dialog civilizacij« v okviru OZN leta 2001
 - Sheikha Mozah (Katar); soproga katarskega emirja in vodja katarske fundacije za izobrařevanje, znanost in razvoj
 - dr. Mohamed Charfi (Tunizija); nekdanji tunizijski minister za izobrařevanje
 - dr. Ismail Serageldin (Egipt); vodja knjiřnice v Aleksandriji
 - Andre Azoulay (Maroko); svetovalec marořkega kralja Mohameda VI.
 - Mustafa Niasse (Senegal); nekdanji premier Senegala
 - nadřkof Desmond Tutu (JAR); upokojeni anglikanski nadřkof v Cape Townu
-

- Hubert Vedrine (Francija); nekdanji francoski zunanji minister
- Karen Armstrong (Velika Britanija); zgodovinarica religije
- Vitaly Naumkin (Rusija); predsednik Centra za strateške in politične študije na moskovski univerzi
- prof. John Esposito (ZDA), direktor Centra za dialog med muslimani in kristjani (Georgetown University), profesor in urednik oxfordske enciklopedije islama
- rabin Arthur Schnier (ZDA), sinagoga Park East NY, predsednik fundacije Poziv k zavesti
- Enrique Iglesias (Urugvaj); generalni sekretar ibersko-ameriške skupnosti, nekdanji predsednik Mednarodne banke za obnovo in razvoj
- dr. Nafis Sadik (Pakistan); posebni svetovalec generalnega sekretarja OZN
- 120** – Shobana Bhartia (Indija); direktorica časnika *Hindustan Times*
- Ali Alatas (Indonezija); nekdanji indonezijski zunanji minister
- prof. Claudio Mendes (Brazilija); generalni sekretar *Academie de la Latinite*
- prof. Pan Guang (Kitajska); direktor Akademije za družbene vede v Šanghaju

Za koordinatorja, ki bo skupini nudil vsebinsko in logistično podporo, je Generalni sekretar OZN 14. novembra 2005 na osnovi javnega razpisa imenoval Slovenca dr. Tomaža Mastnaka (žal ta ni znal odigrati svoje vloge, zato je bil že čez pol leta razrešen), za njegovega pomočnika pa Američana Shamila Idrissa. Skupina mora do konca leta 2006 pripraviti posebno poročilo in ga predložiti Generalnemu sekretarju. Dan po spodleteljem barcelonskem vrhu EU in sredozemskih partnerjev se je 28. novembra 2005 na Mallorci (Španija) skupina prvič srečala, s posebnim sporočilom pa je tedaj začetek dela pospremil tudi Generalni sekretar, ki ga je na Mallorci zastopal posebni svetovalec, Pakistanec Iqbal Riza, dolgoletni šef Annanovega kabineta in njegov zaupnik. Pač pa se je Generalni sekretar udeležil drugega srečanja skupine, od 26. do 28. februarja v Dohi (Katar), ki je bilo posebej posvečeno prav aktualni temi

islama in karikatur. Uvodno predavanje je pripravil turški minister za verstva Aydin. Srečanju v Katarju naj bi letos sledilo še nekaj zasedanj skupine, sklepno srečanje pa naj bi bilo decembra 2006 v Turčiji.

Cilji skupine uglednih osebnosti, kakor jih je 2. septembra 2005 formuliral Generalni sekretar, so:

- ocena novih groženj mednarodnemu pravu in varnosti, ki jih predstavljajo politične, družbene in verske skupine, ki spodbujajo ekstremizem,
- identifikacija kolektivnih dejavnosti na institucionalni ravni in dejavnosti civilne družbe, ki bodo na takšne grožnje lahko primerno odgovorile,
- oblikovanje priporočil in akcijskega načrta za države, mednarodne organizacije in civilno družbo, ki bo spodbujal medkulturno harmonijo,
- okrepitev medsebojnega razumevanja, spoštovanja in vrednot, ki si jih delijo različna ljudstva, kulture in civilizacije,
- boj proti vplivu skupin, ki spodbujajo ekstremizem in izključevanje,
- boj proti grožnjam svetovnemu miru in stabilnosti,
- spodbujanje zavesti v vseh družbah o pomenu varnosti, stabilnosti in razvoja.

121

Upati je, da bo koncept pobude uspel prepričati zagovornike antagonizmov in »ločnic med civilizacijami kot bojnih črt prihodnosti« (S. Huntington) ter da se hkrati ne bo izgubil v preveč kompromisnih in splošnih ugotovitvah, kar je vselej skušnjava tovrstnih politično-akademiških pobud. Bolj kot sklepno poročilo nas utegne zanimati splošni premik javnega mnenja in globalne politične klime, tako na Zahodu kot na Vzhodu. Če naj bi prvemu končno postalo bolj jasno, da ga islam ne ogroža ter da terorizma in nasilja skrajnežev ne gre avtomatično izenačevati z religijo preroka Mohameda, je pri (muslimanskih) kulturah Vzhoda prav tako smiselno prebuditi zavest o skupnem temelju *ljudstev Knjige* (muslimanov, Judov in kristjanov) ter o skupni sredozemski dediščini, ki bogati naš skupni prostor.

Jasno je, da v tem kontekstu ni mogoče odmisлити tudi dialoga o demokraciji, človekovih pravicah, verski svobodi in politični kulturi, čeravno gre za po-

stavke, ki niso v prvem planu projekta o zavezništvu civilizacij. Prav vzpostavljanje zaupanja in pogojev za sproščen dialog o ključnih vprašanjih prihodnosti (naj gre za politiko, ekologijo, religijo, gospodarstvo ali obrambo) je temeljna naloga omenjene pobude, od uspeha pobude in sinergije podobnih idej pa sta v veliki meri odvisna stabilnost, varnost in sodelovanje kultur Vzhoda in Zahoda.